

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Anna Kucharska

**Odpowiedzialność z majątku wspólnego małżonków
za zobowiązania z działalności gospodarczej
jednego z nich**

Warszawa 2002

Spis treści

1. Wprowadzenie	1
2. Działalność gospodarcza - definicja pojęcia.....	4
3. „Powiązania” między prowadzeniem działalności gospodarczej a majątkiem wspólnym małżonków	7
3.1. Pochodzenie wkładu	7
3.2. Przynależność praw wynikających z uczestnictwa w spółce.....	13
3.3. Czynności zarządu majątkiem wspólnym związane z prowadzeniem działalności gospodarczej.....	14
3.3.1. Definicje pojęć.....	18
3.3.2. Umowa o zarząd majątkiem wspólnym	21
3.4. Odpowiedzialność za zobowiązania wynikające z działalności gospodarczej.....	22
3.4.1. Odpowiedzialność z majątku wspólnego jako konsekwencja bezudziałowego charakteru tego majątku	22
3.4.2. Ograniczenie lub wyłączenie możliwości zaspokojenia z majątku wspólnego małżonków	23
3.4.3. Umowna zmiana ustroju majątkowego małżonków	30
3.4.4. Sądowe zniesienie wspólności majątkowej małżonków	35
4. Wnioski.....	41

1. Wprowadzenie

Prowadzenie działalności gospodarczej ex definitione obciążone jest ryzykiem niepowodzenia. Za zobowiązania związane z działalnością gospodarczą prowadzącą ją osoba ponosi odpowiedzialność osobistą i nieograniczoną obciążając nią cały swój majątek. W przypadku gdy osoba, o której mowa pozostaje w związku małżeńskim a ustrojem majątkowym małżonków jest wspólność ustawowa, ryzykiem niepowodzenia przedsięwzięcia gospodarczego obarczony jest nie tylko majątek odrębny małżonka prowadzącego działalność, ale także cały majątek wspólny małżonków. Małżonek osoby prowadzącej działalność gospodarczą ponosi odpowiedzialność z majątku wspólnego za zobowiązania wynikające z działalności gospodarczej prowadzonej przez jego współmałżonka pomimo, iż sam nie jest dłużnikiem. Odpowiada więc niejako za „cudzy” dług.

Jednocześnie podkreślić należy, iż cały dochód z działalności gospodarczej jednego z małżonków wchodzi do majątku wspólnego i przyczynia się do zaspokojenia potrzeb rodziny. Warto dodać, iż małżonkowie pozostający w ustroju wspólności majątkowej korzystają z podatkowego przywileju wspólnego rozliczania, co jest istotne zwłaszcza w przypadku gdy jeden z małżonków prowadzi działalność gospodarczą a drugi zajmuje się prowadzeniem gospodarstwa domowego. Zgodnie z art. 6 ust. 2 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych¹ małżonkowie podlegający obowiązkowi podatkowemu, między którymi istnieje wspólność majątkowa, pozostający w związku małżeńskim przez cały rok podatkowy, **mogą być**, na ich wniosek, opodatkowani łącznie od sumy swoich dochodów. Wówczas podatek określa się na imię obojga małżonków, w podwójnej wysokości podatku obliczonego od połowy łącznych dochodów małżonków. Według ust. 3 powołanego artykułu zasada powyższa dotyczy również przypadku gdy jeden z małżonków w roku podatkowym nie uzyskał przychodu ze źródeł, z których dochód podlega opodatkowaniu lub osiągnął dochody w wysokości nie powodującej obowiązku uiszczenia podatku.

¹ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn.: Dz.U. z 2000 r., Nr 14, poz. 176 ze zm.).

Warto zwrócić uwagę, że w Polsce duży procent osób prowadzących działalność gospodarczą na niewielką skalę (działalność handlowa: sklepy spożywcze, z pieczywem, butiki odzieżowe, „warzywniaki”, sklepy z obuwem, artykułami chemicznymi, gospodarstwa domowego itp. oraz działalność usługowa (w tym rzemiosło): fryzjerstwo, usługi kosmetyczne, zakłady szewskie, stolarskie, krawiectwo, naprawa samochodów) stanowią osoby pozostające w związkach małżeńskich, w których regułą jest ustawowy ustrój majątkowy.

Odpowiedzialność, o której mowa wynika bezpośrednio z art. 41 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (zwanego dalej: k.r.o.)². Zgodnie z tym przepisem, zaspokojenia z majątku wspólnego może żądać także wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków. Tak ukształtowana odpowiedzialność za zobowiązania jest bezpośrednią konsekwencją bezudziałowego charakteru wspólności ustawowej. Artykuł 41 § 4 k.r.o. stanowi bowiem, iż wierzyciel małżonka nie może w czasie trwania wspólności ustawowej żądać zaspokojenia z udziału, który w razie ustania wspólności przypadnie temu małżonkowi w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku.

Kiedy działalność gospodarcza zamiast zysków przynosi straty, dochodzi do starcia dwóch przeciwstawnych interesów. Z jednej strony wierzyciele małżonka prowadzącego działalność gospodarczą żądają zaspokojenia swoich wierzytelności z jego majątku odrębnego oraz majątku wspólnego małżonków. Z drugiej strony pomimo niepowodzenia przedsięwzięcia gospodarczego jednego z małżonków, jego rodzina „nadal” wymaga zapewnienia przeciętnego standardu życia, a przynajmniej podstawowych potrzeb życiowych, nie wspominając już o określonej stabilizacji finansowej, która jest niezbędna do prawidłowego funkcjonowania tejże komórki społecznej.

Niewątpliwie prawo stwarza mechanizmy ochrony obu przeciwstawianych interesów. System ten w założeniu ukształtowany jest jako zupełny, spójny i równoważny. Trudno jednak przewidzieć, w jakim kierunku rozwinie się praktyka jego stosowania. W dużym stopniu na kształtowanie praktyki ma wpływ orzecznictwo Sądu Najwyższego.

² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9, poz. 59 ze zm.).

Celem niniejszego opracowania będzie analiza i ocena naszych rozwiązań normatywnych w przedstawionym zakresie oraz próba odpowiedzi na następujące pytania:

- czy rozwiązania przyjęte w naszym systemie prawnym funkcjonują w praktyce prawidłowo;
- które instytucje prawne funkcjonują wbrew założeniom ustawodawcy i dlaczego;
- czy polskie prawo jest w przedstawionym zakresie wystarczające tzn. czy dostatecznie i w równym stopniu chroni interesy rodziny i interesy wierzycieli małżonka prowadzącego działalność gospodarczą;
- czy niezbędne są zmiany prawa, czy wystarczy zmiana praktyki jego stosowania.

Wyżej przedstawiony temat nie jest zagadnieniem czysto teoretycznym. Warto przytoczyć dane GUS za 2000 rok, aby oszacować, jak wielu osób może dotyczyć. W 2000 r. osoby fizyczne prowadziły działalność gospodarczą w następujących formach:

- indywidualnie - 2.334.873 przedsiębiorców;
- w spółce cywilnej - 272.988 przedsiębiorców;
- w spółce jawnej - 480 przedsiębiorców;
- w spółce komandytowej - 299 przedsiębiorców.

2. Działalność gospodarcza - definicja pojęcia

Pojęcie działalności gospodarczej zostało zdefiniowane w ustawie - Prawo działalności gospodarczej³ (zwanej dalej: pr. dz. gosp.). Zgodnie z art. 2 ust. 1 pr. dz. gosp., działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, handlowa, budowlana, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i eksploatawanie zasobów naturalnych, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły.

W uchwale z 18 czerwca 1991 r., III CZP 40/91 (OSN 2/1992, poz. 17), SN wskazał, że istotą działalności gospodarczej jest to, iż zarówno korzyści (zysk), jak i ciężary (ryzyko odpowiedzialności za długi) dotyczą bezpośrednio osoby fizycznej, która ją prowadzi. Ściślej określa się taką działalność mianem działalności gospodarczej na własny rachunek w odróżnieniu od działalności o charakterze inwestycyjnym (np. nabycie akcji w spółce akcyjnej).

Podsumowując powyższe, wskazać należy, iż istota działalności gospodarczej w ścisłym znaczeniu dotyczy odpowiedzialności za zobowiązania zaciągnięte w związku z jej prowadzeniem. Jest to odpowiedzialność osobista i nieograniczona. Obciąża cały majątek osoby prowadzącej działalność gospodarczą, w tym także majątek wspólny małżonków, jeśli osoba taka pozostaje w związku małżeńskim, w którym stosunki majątkowe uregulowane są na zasadzie wspólności ustawowej. Ponadto dotyczy ona wszystkich zobowiązań zaciągniętych w związku z prowadzoną działalnością w pełnej ich wysokości.

W Polsce tak rozumianą działalność gospodarczą mogą prowadzić osoby fizyczne w następujących formach prawno-organizacyjnych:

- indywidualnie;
- jako wspólnik spółki cywilnej;
- jako wspólnik spółki jawnej;
- jako partner spółki partnerskiej;
- jako wspólnik spółki komandytowej;
- jako komplementariusz spółki komandytowo-akcyjnej.

³ Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. - Prawo działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 101, poz. 1178 ze zm.).

Odpowiedzialność za zobowiązania z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej - co do zasady osobista i nieograniczona - charakteryzuje się pewnymi odmiennosciami w zależności od ww. prawno-organizacyjnych form. Odpowiedzialność, o której mowa - osobistą i nieograniczoną - ponoszą osoby fizyczne prowadzące indywidualną działalność gospodarczą oraz działalność gospodarczą jako wspólnicy spółek cywilnych.

W handlowych spółkach osobowych mamy do czynienia z dualizmem odpowiedzialności za zobowiązania spółki. Ponoszą ją po pierwsze spółka, po drugie wspólnicy. Każdy wspólnik jawny odpowiada za zobowiązania spółki bez ograniczenia całym swoim majątkiem solidarnie z pozostałymi wspólnikami oraz ze spółką (art. 22 § 2 Kodeksu spółek handlowych⁴, zwanego dalej: k.s.h.). Jednakże, zgodnie z art. 31 § 1 k.s.h. wierzyciel spółki może prowadzić egzekucję z majątku wspólnika dopiero w przypadku, gdy egzekucja z majątku spółki okaże się bezskuteczna (subsydiarna odpowiedzialność wspólnika). Identycznie wygląda odpowiedzialność komplementariuszy w spółce komandytowej oraz w spółce komandytowo-akcyjnej. Podobnie ukształtowana jest odpowiedzialność partnerów spółki partnerskiej, jednakże z pewnym zastrzeżeniem odnośnie do zakresu przedmiotowego odpowiedzialności. Partner nie ponosi odpowiedzialności za zobowiązania spółki powstałe w związku z wykonywaniem przez pozostałych partnerów wolnego zawodu w spółce, jak również za zobowiązania spółki będące następstwem działań lub zaniechań osób zatrudnionych przez spółkę na podstawie umowy o pracę lub innego stosunku prawnego, które podlegały kierownictwu innego partnera przy świadczeniu usług związanych z przedmiotem działalności spółki (art. 95 § 1 k.s.h.). Zgodnie jednak z § 2 art. 95 k.s.h. umowa spółki partnerskiej może przewidywać, że jeden albo większa liczba partnerów godzą się na ponoszenie odpowiedzialności tak jak wspólnik jawny, czyli bez przedmiotowego ograniczenia określonego w § 1 cytowanego artykułu. Odpowiedzialność komandytariuszy za zobowiązania spółki komandytowej jest osobista, ale ograniczona do wysokości sumy komandytowej (art. 111 k.s.h.). Komandytariusz jest wolny od odpowiedzialności w granicach wartości wniesionego do spółki wkładu, a w przypadku zwrotu wkładu w całości albo w części odpowiedzialność zostaje

⁴ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. - Kodeks spółek handlowych (Dz.U. Nr 94, poz. 1037).

przywrócona w wysokości równej wartości dokonanego zwrotu (art. 112 § 1 i 2 k.s.h.).

Rozważania podjęte w niniejszym opracowaniu dotyczyć będą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w znaczeniu przedstawionym powyżej.

W pewnym stopniu temat ten dotyka również osób pełniących funkcje członków zarządu spółki z o.o., pomimo iż sprawowanie tejże funkcji nie jest działalnością gospodarczą. Kryterium, dla którego sytuacja członka zarządu spółki z o.o. zbliżona jest do sytuacji osób prowadzących działalność gospodarczą w przedstawionym wyżej znaczeniu, jest osobista i nieograniczona odpowiedzialność członków zarządu za zobowiązania spółki w przypadku, gdy egzekucja przeciwko spółce okaże się bezskuteczna (dualizm odpowiedzialności). Zgodnie z art. 299 k.s.h., gdy egzekucja przeciwko spółce okaże się bezskuteczna, członkowie zarządu odpowiadają solidarnie za jej zobowiązania. Członek zarządu może uwolnić się od tejże odpowiedzialności, jeśli wykaże, że we właściwym czasie zgłoszono wniosek o ogłoszenie upadłości lub wszczęto postępowanie układowe, albo że niezgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadłości oraz niewszczęcie postępowania układowego nastąpiło nie z jego winy, albo że pomimo niezgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości oraz niewszczęcia postępowania układowego wierzyciel nie poniósł szkody.

3. „Powiązania” między prowadzeniem działalności gospodarczej a majątkiem wspólnym małżonków

3.1. Pochodzenie wkładu

Rozpoczęcie działalności gospodarczej wymaga zwykle pewnych nakładów, które w spółkach określa się mianem „wkładów”. W spółce cywilnej wkładem może być własność lub inne prawa albo świadczenie usług (art. 861 § 1 Kodeksu cywilnego⁵; zwanego dalej: k.c.). W handlowych spółkach osobowych - zgodnie z art. 48 § 2 k.s.h. - wkład może polegać na przeniesieniu lub obciążeniu własności lub innych praw, a także na dokonaniu innych świadczeń na rzecz spółki.

Ogólnie rzecz ujmując wkład mogą stanowić w szczególności:

- pieniądze (także w obcej walucie);
- prawo własności rzeczy (nieruchomości: gruntowych, budynkowych, lokalowych oraz ruchomości np. samochodów, maszyn, narzędzi, komputerów, urządzeń);
- ograniczone prawa rzeczowe (np. ustanowione na rzecz spółki prawo użytkowania);
- prawa obligacyjne (np. najem, dzierżawa);
- prawa na dobrach niematerialnych (np. prawa autorskie, patenty, know-how);
- wierzytelności;
- świadczenie usług⁶.

W przypadku prowadzenia indywidualnej działalności gospodarczej „nakłady” na tę działalność nie wymagają przeniesienia praw na inny podmiot. Natomiast wkład, który wspólnik zobowiązał się wnieść do spółki musi zostać przeniesiony: w spółce

⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.).

⁶ Porównaj też klasyfikacje wkładów dokonane przez: S. Sołtysińskiego w: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, Kodeks handlowy, Komentarz, Tom I, Warszawa 1997, str. 652 i nast.; K. Kruczałak w: Kodeks spółek handlowych, Komentarz pod redakcją K. Kruczałaka, Warszawa 2001, str. 92-93; J. Gudowski w: Komentarz do Kodeksu cywilnego, Księga trzecia, Zobowiązania pod redakcją G. Bieńka, tom 2, Warszawa 2001, str. 539-540.

cywilnej - na wszystkich wspólników, a w handlowych spółkach osobowych - na spółkę.

Warto zaznaczyć, iż wkłady wniesione przez wspólników spółki cywilnej stają się majątkiem wszystkich wspólników jako współwłasność łączna tzw. wspólność do niepodzielnej ręki (art. 863 k.c.). Zaś w handlowych spółkach osobowych wkłady wspólników stają się majątkiem spółki (np. art. 28 k.s.h.).

W odniesieniu do handlowych spółek osobowych zastosowanie znajduje art. 48 § 3 k.s.h., który stanowi, iż prawa, które wspólnik zobowiązuje się wnieść do spółki, uważa się za przeniesione na spółkę. Zobowiązanie do wniesienia określonego wkładu zawarte w umowie spółki ma charakter zobowiązująco-rozporządzający. Nie ma więc potrzeby zawierania dodatkowej umowy rozporządzającej celem przeniesienia wkładu na spółkę, o ile ustawa nie wymaga do przeniesienia tego prawa formy szczególnej, a umowa spółki nie spełnia tych wymogów⁷.

Tytułem przykładu można wskazać, że przeniesienie własności nieruchomości powinno nastąpić w formie aktu notarialnego (art. 158 k.c.), natomiast zbycie i wydzierżawienie przedsiębiorstwa albo ustanowienie na nim użytkowania wymaga formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi (art. 75¹ § 1 k.c.).

Jeżeli wspólnik pozostaje w związku małżeńskim, w którym obowiązuje małżeńska wspólność ustawowa, wkład do spółki - o ile nie jest to świadczenie usług - może pochodzić:

- z majątku odrębnego wspólnika;
- z majątku wspólnego małżonków.

Jeśli wkład pochodzi z majątku odrębnego wspólnika, wówczas wspólnik samodzielnie podejmuje decyzję o wniesieniu go do spółki. Sytuacja staje się bardziej skomplikowana, jeśli wkład stanowi przedmiot małżeńskiej wspólności majątkowej. Wtedy należy rozważyć, czy wniesienie wkładu do spółki będzie stanowiło czynność przekraczającą zwykły zarząd. Jeśli będzie to czynność zwykłego zarządu, wspólnik - zgodnie z art. 36 § 2 zd. 1 k.r.o. - może dokonać ww.

⁷ Por. K. Kruczałak w: Kodeks spółek handlowych, Komentarz pod redakcją K. Kruczałaka, Warszawa 2001, str. 63 oraz 93.

czynności samodzielnie. Natomiast w przypadku gdy powyższa czynność przekracza zakres zwykłego zarządu potrzebna jest zgoda małżonka wyrażona w formie wymaganej dla danej czynności prawnej (art. 36 § 2 zd. 2 k.r.o.). Ważność wniesienia wkładu do spółki dokonanego bez zgody małżonka współnika zależeć będzie od potwierdzenia przez niego czynności współmałżonka (art. 37 § 1 k.r.o.). Brak zgody małżonka powoduje zawieszenie skuteczności takiej czynności (*negotium claudicans*). W okresie zawieszenia skuteczności wniesienia wkładu pozostali współnicy nie mogą skutecznie odstąpić od umowy spółki⁸. Pozostali współnicy spółki mogą wyznaczyć termin małżonkowi na wyrażenie zgody celem zakończenia stanu zawieszenia skuteczności wniesienia wkładu. Wyznaczenie terminu do potwierdzenia czynności nie wymaga szczególnej formy⁹. Bezskuteczny upływ terminu uważa się za odmowę zgody (art. 37 § 2 k.r.o.). Jeśli termin został wyznaczony, takie *negotium claudicans* jest *ex tunc* ważne ale bezskuteczne do momentu potwierdzenia go przez małżonka współnika wnoszącego wkład z majątku wspólnego. Przez potwierdzenie czynność zawieszona staje się niewadliwa i skuteczna. Odmowa wyrażenia zgody powoduje jej bezwzględną nieważność. Odmowa wyrażenia zgody nie wymaga szczególnej formy i może być wyrażona przez każde zachowanie się, które ujawnia wolę w sposób dostateczny - art. 60 k.c.¹⁰ Dopóki potwierdzenie wniesienia wkładu jest możliwe, dopóty żądanie ustalenia nieważności wniesienia wkładu jest przedwczesne¹¹. Jeśli małżonek odmawia zgody na wniesienie wkładu z majątku wspólnego do spółki, jego współmałżonek-wspólnik może zwrócić się do sądu o zezwolenie na dokonanie tej czynności. Sąd udziela zezwolenia, jeśli dokonania czynności wymaga dobro rodziny (art. 39 k.r.o.). Przy ocenie „dobra rodziny” sąd powinien wziąć pod uwagę podstawowe zasady prawa rodzinnego, co w przypadku wyrażania zezwolenia na wniesienie wkładu do spółki z majątku wspólnego małżonków wskazuje na następujące zasady: równouprawnienie małżonków oraz obowiązek każdego z małżonków przyczyniania się do zaspokajania

⁸ Por. S. Dmowski w: S. Dmowski, S. Rudnicki, Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga pierwsza, Część ogólna, Warszawa 2001, str. 76.

⁹ J. Pietrzykowski w: Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem pod redakcją J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1993, str. 237.

¹⁰ J. Pietrzykowski w: Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem pod redakcją J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1993, str. 237.

¹¹ Por. uchwałę SN dotyczącą ustalenia nieważności umowy dotkniętej bezskutecznością zawieszoną z 5 marca 1981 r., III CZP 1/81 (OSNCP 1981, nr 8, poz. 145).

potrzeb rodziny, a także usprawiedliwione interesy obojga małżonków¹². Zezwolenie na wniesienie wkładu z majątku wspólnego małżonków może zostać wydane również po zawarciu umowy spółki. Ma ono wówczas taki skutek jak potwierdzenie przez małżonka¹³. Sąd rozpatruje wniosek o wydanie powyższego zezwolenia w trybie nieprocesowym (art. 565 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego¹⁴; zwanego dalej: k.p.c.). Prawomocne orzeczenie zastępuje zgodę małżonka (art. 64 k.c.).

Podobne znaczenie spełnia art. 40 k.r.o., zgodnie z którym z ważnych powodów sąd może na żądanie jednego z małżonków pozbawić drugiego małżonka samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym; może również postanowić, że na dokonywanie czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu tym majątkiem wymagane będzie zamiast zgody drugiego małżonka zezwolenie sądu.

Z badania dotyczącego stosowania art. 52 k.r.o. przez sądy, przeprowadzonego przez dr hab. E. Holewińską-Łapińską w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 1998 r. wynika, że środki przewidziane w art. 24, 39 i 40 k.r.o. praktycznie nie funkcjonują¹⁵. Konflikty na tle zarządu, co stanowiło 14% zbadanych spraw, skłaniają małżonków od razu do występowania z powództwem o zniesienie wspólności majątkowej na podstawie art. 52 k.r.o. Warto wskazać, iż konflikty na tle zarządu, w zbadanych sprawach „występowały głównie w przypadkach, w których oboje małżonkowie wspólnie rozpoczęli prowadzenie działalności gospodarczej (przede wszystkim w sferze usług dla ludności, przy prowadzeniu małej gastronomii, sklepów, handlu obwoźnego) po czym małżonek bardziej aktywny, dominujący przy podejmowaniu decyzji, odsuwał drugiego od współdecydowania i traktował dochody jako swoje własne. (...) W niektórych sprawach jeden z małżonków lekceważył swoje obowiązki przy prowadzeniu działalności gospodarczej przerzucając całą pracę na współmałżonka, trwoniąc przychody co powodowało, że małżonek bardziej zaangażowany chciał w pełni samodzielnie ją prowadzić chroniąc efekty swej pracy

¹² J. Pietrzykowski w: Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem pod redakcją J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1993, str. 242.

¹³ Por. uchwała SN z 8 września 1954 r., I CO 18/54, OSN 1955, poz. 75.

¹⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.).

¹⁵ E. Holewińska-Łapińska, Badanie dotyczące stosowanie art. 52 k.r.o., oprac: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości Warszawa 1998; częściowo opracowanie powyższe zostało opublikowane w: Jurysta 1998, nr 10-11 w artykule pt. Zniesienie małżeńskiej wspólności majątkowej (art. 52 k.r.o.).

przed rozrzutnością partnera”¹⁶. Z badań A. Dyoniaaka - dotyczących stosowania art. 52 k.r.o. przeprowadzonych w latach 1976-1978 w dziewięciu sądach rejonowych - wynikało, że małżonkowie sporadycznie korzystali ze środków z art. 24, 39 i 40 k.r.o. Z art. 39 k.r.o. wpłynęły 3 sprawy: 1 - do sądu w Koninie i 2 - do sądu w Warszawie¹⁷. Zdaniem E. Holewińskiej-Łapińskiej przyczyną niestosowania przez małżonków w sytuacjach konfliktowych dotyczących sprawowania zarządu majątkiem wspólnym, środków zabezpieczających prawo każdego z małżonków do zarządu majątkiem wspólnym tj. art. 24, 39 i 40 k.r.o. i występowanie od razu z żądaniem z art. 52 k.r.o., może być nieznajomość tych pierwszych¹⁸. Być może też małżonkowie występują do sądu w sytuacji, gdy już absolutnie nie mogą się porozumieć. Wówczas skłonni są przy pomocy sądu rozwiązywać konflikty definitywnie, bez próby doraźnego zażegnania sporu i podejmowania kolejnych prób porozumienia przy następnych sytuacjach konfliktowych.

Powyższe rozważania dotyczące funkcjonowania środków z art. 24, 39 i 40 k.r.o. aktualne będą przy omawianiu tematu „Czynności zarządu związane z prowadzeniem działalności gospodarczej”.

W przypadku niepotwierdzenia przez małżonka współnika wniesienia wkładu z majątku wspólnego małżonków do spółki, odpowiedzialność odszkodowawcza obciąża małżonka-wspólnika. Jednak - zgodnie z art. 41 § 1 k.r.o. - pozostali współnicy spółki cywilnej względnie handlowa spółka osobowa, która poniosła szkodę w wyniku nieważności czynności związanej z wniesieniem wkładu do spółki, może zaspokoić przypadającą z tego tytułu wierzytelność z majątku wspólnego małżonków¹⁹. Artykuł 38 k.r.o. przewiduje bowiem wyjątek od zasady, że czynności przekraczające zwykły zarząd dokonane bez zgody współmałżonka są bezwzględnie nieważne. Gdy na podstawie powyższej czynności osoba trzecia nabędzie prawo stosuje się przepisy o ochronie osób, które w dobrej wierze dokonały czynności prawnej z osobą nieuprawnioną do rozporządzania prawem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Por. A. Dyoniak, Ustawowy ustrój majątkowy małżeński, Ossolineum 1985, str. 87-104.

¹⁸ Patrz przypis 15.

¹⁹ J. Pietrzykowski w: Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem pod redakcją J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1993, str. 237.

Na podstawie czynności prawnej dokonanej przez jednego małżonka a niepotwierdzonej przez drugiego, wspólnicy spółki cywilnej bądź handlowa spółka osobowa mogą uzyskać własność nieruchomości stosownie do przepisów o rękojmi wiary publicznej ksiąg wieczystych (art. 6 i nast. ustawy o księgach wieczystych i hipotece²⁰). Jeżeli nieruchomość będąca przedmiotem wkładu do spółki wchodzi do majątku wspólnego małżonków, ale w księdze wieczystej ujawniony jest tylko małżonek-wspólnik, a drugi małżonek nie wystąpił z żądaniem usunięcia niezgodności między ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym, wówczas pozostali wspólnicy spółki cywilnej względnie handlowa spółka osobowa uzyska własność nieruchomości, jeśli wspólnicy ww. spółek działali w dobrej wierze²¹. W złej wierze jest ten, kto wie, że treść księgi wieczystej jest niezgodna z rzeczywistym stanem prawnym oraz ten, kto z łatwością mógł się o tym dowiedzieć (art. 6 § 2 ustawy o księgach wieczystych i hipotece). Nie można przypisać złej wiary temu, kto wiedział jedynie o pozostawaniu wspólnika w związku małżeńskim. Natomiast można przypisać złą wiarę temu, kto ze względu na niniejsze zdarzenie i możliwość bezpośrednich kontaktów z małżonkiem wspólnika, mógł się z łatwością przekonać o rzeczywistym stanie prawnym²².

W razie przeniesienia na handlową spółkę osobową lub wspólników spółki cywilnej nieruchomości stanowiącej przedmiot wkładu do spółki a należącej do majątku wspólnego małżonków oraz wydania rzeczy wspólnikom bądź spółce, nabywają oni własność w chwili objęcia w posiadanie, chyba że wspólnicy ww. spółek działali w złej wierze (art. 169 k.c.). Przepis art. 169 k.c. stosuje się odpowiednio do użytkowania (art. 245 k.c.). Do przyjęcia złej wiary niezbędne jest wykazanie, iż wspólnicy ww. spółek wiedzieli o obowiązku uzyskania zgody i o nieudzieleniu zgody albo że nie wiedzieli o tym wskutek własnego niedbalstwa (orzeczenie SN z 21 października 1987 r., III CRN 286/87, OSNCP 1989, poz. 185). Wpływ na ocenę dobrej wiary mogą mieć następujące okoliczności: bliskość stosunków z rodziną wspólnika, wartość rzeczy, okoliczności zawarcia umowy spółki. Z reguły można przyjąć dobrą wiarę, gdy wspólnik wnoszący wkład z majątku wspólnego małżonków

²⁰ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. (Dz.U. Nr 19, poz. 147 ze zm.).

²¹ Por. J. Pietrzykowski w: Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem pod redakcją J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1993, str. 239.

²² Ibidem.

udokumentował swoje uprawnienie do samodzielnego rozporządzania przedmiotem wkładu. Ciężar udowodnienia złej wiary spoczywa na małżonku, który kwestionuje dobrą wiarę. W razie wykazania złej wiary wspólników ww. spółek, czynność wniesienia wkładu do spółki ocenia się według przepisu art. 37 k.r.o.²³

3.2. Przynależność praw wynikających z uczestnictwa w spółce

W przypadku **prowadzenia indywidualnej działalności gospodarczej** przez jednego z małżonków, „majątek” przeznaczony na tę działalność pochodzący z majątku wspólnego nadal stanowi przedmiot współwłasności małżonków. Ponadto - zgodnie z art. 33 pkt 5 k.r.o. - przedmioty majątkowe służące do prowadzenia przedsiębiorstwa wchodzi do majątku wspólnego małżonków, nawet, jeśli zostały nabyte ze środków należących do majątku odrębnego małżonka prowadzącego działalność gospodarczą. Ustawodawca nie precyzuje pojęcia „przedsiębiorstwo”. W wyniku wykładni systemowej przyjąć należy, iż chodzi tu o przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym z art. 55¹ k.c. Natomiast przedmioty majątkowe służące do wykonywania zawodu, o ile nabyte zostały ze środków należących do odrębnego majątku małżonka wykonującego ten zawód, wchodzi do majątku odrębnego tegoż małżonka (art. 33 pkt 5 in fine k.r.o.).

Sytuacja wygląda inaczej, gdy jeden z małżonków prowadzi działalność gospodarczą w formie **spółki osobowej**. W zamian za wkład przeniesiony na wspólników spółki cywilnej albo handlową spółkę osobową, małżonek-wspólnik otrzymuje wiązkę uprawnień, tzw. „udział” o charakterze korporacyjno-majątkowym. Na przykładzie spółki jawnej można tu wymienić: udział kapitałowy (art. 50 k.s.h.), udział w zyskach i stratach spółki (art. 51 k.s.h.), prawo do odsetek od udziału kapitałowego (art. 53 k.s.h.), prawo i obowiązek prowadzenia spraw spółki (art. 39 k.s.h.), prawo reprezentowania spółki (art. 29 k.s.h.), prawo wypowiedzenia umowy spółki (art. 61 k.s.h.), prawo i obowiązek zgłoszenia spółki do Krajowego Rejestru Sądowego (art. 26 § 3 k.s.h.), prawo do wypłaty zysku z końcem każdego roku obrotowego (art. 52 k.s.h.).

²³ Op.cit., str. 240.

W literaturze przedmiotu przedstawiane są różne poglądy na temat przynależności do majątku odrębnego małżonka-wspólnika względnie do majątku wspólnego małżonków ww. uprawnień związanych z uczestnictwem w spółce²⁴.

Wydaje się, iż uprawnienia, o których mowa związane są ściśle z „wykonywaniem uczestnictwem w spółce”, wobec czego dotyczą wyłącznie małżonka-wspólnika i nie ma potrzeby przypisywania ich do któregośkolwiek majątku. Podobnie jak nie przypisuje się do któregośkolwiek majątku „uprawnień związanych z pozostawaniem w stosunku pracy”. Celem bowiem zarówno prowadzenia działalności gospodarczej, jak i wykonywania pracy w ramach stosunku pracy, jest przysparzanie majątku dla zaspokajania potrzeb rodziny (art. 27 k.r.o.). Dlatego też cały dochód z prowadzenia działalności gospodarczej w jakiegokolwiek formie, podobnie jak wynagrodzenie za pracę, jako dorobek małżonków, wchodzi do majątku wspólnego małżonków (art. 32 § 2 k.r.o.).

3.3. Czynności zarządu majątkiem wspólnym związane z prowadzeniem działalności gospodarczej

Zagadnienie przedstawione w podtytule dotyczy wyłącznie działalności gospodarczej prowadzonej indywidualnie. „Majątek” przeznaczony na tę działalność pochodzący z majątku wspólnego nadal stanowi bowiem przedmiot współwłasności małżonków. Wszelkie czynności zarządu związane z prowadzeniem działalności gospodarczej będą czynnościami zarządu majątkiem wspólnym małżonków²⁵.

W praktyce zdarza się, iż jeden z małżonków samodzielnie podejmuje decyzję o rozpoczęciu prowadzenia indywidualnej działalności gospodarczej, a następnie samodzielnie dokonuje czynności związanych z prowadzeniem tejże działalności.

²⁴ Nie wdając się w polemikę z autorami odsyłam do lektury artykułów: G. Jędrejek, Przynależność praw spółkowych w spółkach osobowych do majątków małżonków, Prawo spółek 1999, nr 11; A. Jędrzejewska, Spółka osobowa a małżeńska majątkowa wspólność ustawowa, Kwartalnik Prawa Prywatnego 1996, nr 3.

²⁵ Odmienne natomiast, w spółkach osobowych mamy do czynienia z wyodrębnionymi masami majątkowymi (porównaj pkt pt. „Pochodzenie wkładu”), do których zarządu uprawnieni są - co do zasady - wspólnicy spółki (porównaj pkt pt. „Przynależność praw wynikających z uczestnictwa w spółce”). Por. też art. 38 § 1, art. 97 k.s.h. i art. 121 k.s.h.

Między małżonkami nie dochodzi do konfliktów, o ile działalność przynosi rodzinie dochód. Przyjmuje się wówczas dorozumianą zgodę drugiego małżonka na prowadzenie działalności gospodarczej przez jego współmałżonka. Problemy pojawiają się, gdy działalność nie przynosi zysków lub - co gorsze - zaczyna przynosić straty. Gdy w grę wchodzi odpowiedzialność z majątku wspólnego małżonków za zobowiązania związane z prowadzoną działalnością, wtedy najczęściej małżonek osoby prowadzącej działalność zasłania się niewyrażeniem zgody na prowadzenie działalności gospodarczej przez współmałżonka bądź niewyrażaniem zgody na poszczególne czynności dokonywane w ramach działalności gospodarczej a mogące stanowić czynności przekraczające zwykły zarząd majątkiem wspólnym małżonków.

W prawie włoskim dopuszcza się powierzenie w drodze umowy przez małżonków jednemu z nich dokonywanie czynności zarządu związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą. Prawo niemieckie, w którym ustroj wspólności majątkowej jest ustrojem umownym, przewiduje uprawnienie małżonka prowadzącego działalność gospodarczą do dokonywania wszelkich czynności i prowadzenia wszelkich spraw, które pozostają w związku z prowadzoną działalnością. Powyższe uprawnienie uzależnione jest od wyrażenia zgody na prowadzenie takiej działalności przez współmałżonka lub przynajmniej niezgłaszania sprzeciwu²⁶.

W Polsce umowy majątkowe nie mogą dotyczyć zarządu majątkiem wspólnym, a swoboda prowadzenia działalności gospodarczej zagwarantowana art. 20 i 22 Konstytucji RP wyklucza instytucję wyrażania zgody na prowadzenie działalności gospodarczej. Natomiast, w przypadku gdy prowadzenie działalności gospodarczej przez jednego z małżonków miałyby - w ocenie drugiego małżonka - zagrozić interesom rodziny poprzez wyłącznie ujemny wpływ na majątek wspólny, drugi małżonek ma do dyspozycji szereg środków prawnych przewidzianych w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego służących ochronie praw rodziny. Są to:

²⁶ Por. też A. Dyoniak, Odpowiedzialność za długi przy prowadzeniu działalności gospodarczej, Rejent 1995, nr 6.

- możliwość zwrócenia się do sądu o rozstrzygnięcie w istotnej sprawie rodziny na podstawie art. 24 k.r.o.;
- możliwość zwrócenia się do sądu z żądaniem pozbawienia drugiego małżonka samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym na podstawie art. 40 k.r.o.;
- możliwość umownej zmiany, w formie aktu notarialnego, małżeńskiego ustroju majątkowego poprzez wyłączenie względnie ograniczenie wspólności ustawowej (art. 47 k.r.o.);
- możliwość sądowego zniesienia wspólności majątkowej na podstawie art. 52 k.r.o.

Podjęcie działalności gospodarczej bowiem, podobnie jak podjęcie pracy, jest czynnością mającą na celu przysporzenie majątku rodzinie. Stąd nie ma potrzeby uzyskiwania zgody współmałżonka na podjęcie takiej działalności, podobnie jak nie wymaga zgody współmałżonka podjęcie pracy na podstawie np. umowy o pracę. Ponadto, skoro małżonek osoby prowadzącej działalność gospodarczą korzysta z dochodu, który owa działalność przynosi, tym samym - w sposób dorozumiany - godzi się na czynności zarządu dokonywane w ramach tejże działalności będące czynnościami zarządu majątkiem wspólnym.

Powyższe potwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 22 listopada 1994 r., II CRN 131/94 (OSNC 1995, nr 4, poz. 69). Stan faktyczny w tejże sprawie przedstawiał się następująco. W pozwie powódka żądała zniesienia wspólności majątkowej. W uzasadnieniu podała, iż pozwany prowadząc działalność gospodarczą poniósł dotkliwe straty finansowe, w następstwie czego cały dorobek małżonków objęty został egzekucją komorniczą. Pozwany uznał powództwo. Sąd Rejonowy zniósł wspólność ustawową z datą wsteczną. Wyrok ten uprawomocnił się bez zaskarżenia i nie zawierał uzasadnienia. Minister Sprawiedliwości z urzędu złożył od tegoż wyroku rewizję nadzwyczajną wnosząc o uchylenie wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania. Sąd Najwyższy uznając rewizję nadzwyczajną za uzasadnioną stwierdził, że w przypadku uznania żądania pozwu Sąd ma obowiązek ustalić przyczyny, które skłoniły do tego stronę pozwaną - art. 432 i 441 k.p.c. w związku z art. 452 k.p.c. Ad meritum Sąd Najwyższy powołał się na funkcjonujący w orzecznictwie pogląd dotyczący szerokiego rozumienia pojęcia zarządu majątkiem wspólnym, będący punktem wyjścia do oceny czy ważną

przyczyną zniesienia wspólności majątkowej może być istnienie - związanych z działalnością gospodarczą jednego z małżonków - znacznych zadłużeń wobec banku w wyniku zaciągniętego kredytu i wobec urzędu skarbowego z tytułu podatków, a także realną obawą o dobro materialne rodziny w związku z prowadzona egzekucją do całego majątku dorobkowego stron. Sąd określił, iż z lakonicznych zeznań stron wynikało, że **powódka godziła się na prowadzenie przez pozwanego działalności gospodarczej**, że małżeństwo funkcjonowało i nadal funkcjonuje dobrze, a posiadany przez strony majątek może wskazywać na to, iż rodzina korzystała i być może nadal korzysta z dochodu, jakie ta działalność przynosiła. Z tej przyczyny nie można przyjąć, iż długi czy straty z tej działalności powinny obciążać tylko pozwanego. Skoro **powódka godziła się na działalność, a na pewno nie przeciwstawiała się jej**, powinna była liczyć się z obowiązkiem wspólnej odpowiedzialności za skutki tych niepowodzeń.

Podobny wyrok zapadł 24 maja 1994 r. w sprawie I CRN 50/94 (OSNC 1994, nr 12, poz. 246). Stan faktyczny również zbliżony był do poprzedniego. Powódka wniosła o zniesienie wspólności ustawowej między małżonkami na podstawie art. 52 k.r.o. W uzasadnieniu podała, iż strony są małżeństwem od dziewiętnastu lat i mają dwoje dzieci pozostające na ich utrzymaniu. Pozwany od półtora roku prowadzi działalność gospodarczą i w związku z tą działalnością - bez zgody powódki - zaciągnął znaczne kredyty i pożyczki. W obawie przed wszczęciem przez wierzycieli pozwanego egzekucji z majątku wspólnego powódka wytoczyła przedmiotowe powództwo. Pozwany uznał żądanie pozwu. Sąd Rejonowy uwzględnił powództwo i zniósł wspólność z datą wniesienia pozwu. Wyrok uprawomocnił się bez zaskarżenia i nie zawierał uzasadnienia. Minister Sprawiedliwości wniósł rewizję nadzwyczajną od tego wyroku żądając uchylecia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Sąd Najwyższy uwzględniając rewizję, podobnie jak w poprzednim wyroku, stwierdził, że w przypadku uznania żądania pozwu Sąd ma obowiązek ustalić przyczyny, które skłoniły do tego stronę pozwaną. Ponadto Sąd Najwyższy podkreślił, że „nie można tracić z pola widzenia (...), że podjęcie działalności gospodarczej nie stanowi samo w sobie celu, lecz jest jedynie środkiem do jego osiągnięcia. **Małżonkom, którzy decydują się na taką działalność** przez jednego z nich, z reguły chodzi o to, aby pomnożyć materialne podstawy zaspokojenia potrzeb swojej rodziny. Z tej przyczyny nie sposób przyjąć, że ewentualne niepowodzenie w

działalności gospodarczej »obciążą konto« tylko tego małżonka, który tę działalność poprowadził, zwłaszcza że pamiętać też trzeba, iż z podejmowaniem decyzji gospodarczych wiąże się zawsze konieczność zaciągania zobowiązań, jeśli zaś w rozważanej sytuacji miałyby miejsce wspólne stanowisko małżonków, to zachodziłaby podstawa do uznania, że współmałżonek dłużnika **dał z góry i niejako en bloc zgodę** na zaciąganie tych niezbędnych zobowiązań”.

Warto dodać, iż w obrocie gospodarczym utrwalona jest słuszna i z zgodna z art. 36 § 2 zd. 2 k.r.o. praktyka uzyskiwania wyraźnej zgody współmałżonka, przy czynnościach, które powszechnie uznawane są za przekraczające zwykły zarząd, np. rozporządzenie nieruchomością, zaciągnięcie kredytu.

3.3.1. Definicje pojęć

W tym miejscu należy poświęcić kilka uwag pojęciom: „czynności zarządu majątkiem wspólnym”, „czynności zwykłego zarządu”, „czynności przekraczające zwykły zarząd”, które nie zostały zdefiniowane w ustawie - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ale które, przez wiele lat funkcjonowania, zapisały się już w orzecznictwie Sądu Najwyższego.

Godna odnotowania jest zwłaszcza uchwała SN wydana w składzie 7 sędziów z 25 marca 1994 r., III CZP 182/93 (OSNC 1994, nr 7-8, poz. 146), w której Sąd przyjął, iż „zarząd majątkiem wspólnym to całokształt czynności prawnych i faktycznych, które dotyczą tego majątku bezpośrednio lub pośrednio poprzez osiągnięty skutek gospodarczy”. Do czynności takich Sąd zaliczył m.in.:

- czynności rozporządzające prawem majątkowym objętym wspólnością ustawową,
- czynności zobowiązujące do rozporządzania takim prawem, do świadczenia czynienia lub zaniechania, do zaciągania zobowiązań pieniężnych itd.

Sąd Najwyższy stwierdził że „szersze niż dotychczas rozumienie zarządu majątkiem wspólnym dyktują potrzeby życia, a zwłaszcza zjawisko coraz szerszego uczestnictwa małżonków w obrocie gospodarczym. Uczestnictwo w tym obrocie wymaga szybkiego, samodzielnego podejmowania zobowiązań przez tego

małżonka, któremu przypadło w udziale bezpośrednio prowadzenie działalności gospodarczej”. Podobny pogląd wypowiedział SN w uchwale składu 7 sędziów z 10 kwietnia 1991 r., III CZP 76/90 (OSNCP 1991, nr 10-12, poz. 117).

W pierwszej z cyt. uchwał Sąd określił co należy rozumieć przez pojęcia: „czynności zwykłego zarządu majątkiem wspólnym” i „czynności przekraczające zwykły zarząd majątkiem wspólnym”. Stwierdził, iż „bezdyskusyjny w przeszłości pogląd, że do zakresu zwykłego zarządu należą czynności prawne związane z bieżącą, zwykłą eksploatacją rzeczy i utrzymaniem jej w stanie niepogorszonym”, powinien zostać poszerzony „o takie czynności, jak zbywanie ruchomości, jeśli nie miały szczególnego znaczenia lub przeznaczenia, nabywanie ruchomości i nieruchomości oraz innych praw rzeczowych, jeśli w związku z tym nie dochodzi do uszczuplenia majątku wspólnego oraz zawieranie umów ubezpieczenia, kontraktacji i kredytowych, jeśli pozostają w związku z prowadzoną przez małżonków działalnością gospodarczą. Rozszerzanie zakresu czynności zwykłego zarządu wymuszają zmiany występujące w obrębie stosunków społeczno-gospodarczych, a zwłaszcza rozrastająca się sfera prywatnej działalności gospodarczej małżonków, ich udział we wzrastającym obrocie i potrzeba korzystania, ale również i udzielania przez nich gwarancji bezpieczeństwa obrotu. Im wyższa aktywność gospodarcza małżonków i związany z tym poziom ich zamożności, tym szerszy powinien im być przypisany zakres czynności zwykłego zarządu. Postulat szerokiego rozumienia zakresu czynności zwykłego zarządu nie powinien uchodzić za wymierzony przeciwko interesom rodziny. Regułą jest bowiem obdarzanie się przez małżonków wzajemnym zaufaniem, a jeśli nieodpowiedzialność małżonka w kwestiach majątkowych powoduje utratę zaufania, drugi małżonek może, w celu ochrony swoich interesów, zwrócić się do sądu (art. 40 k.r.o.)”. Sąd wskazał, że „nie jest możliwe skatalogowanie czynności zwykłego zarządu i posługiwanie się tym katalogiem w praktyce orzeczniczej. Pomocne mogą się natomiast okazać niektóre funkcjonujące w nauce prawa kryteria oceny tego, co mieści się w zakresie zwykłego zarządu, a co wychodzi poza ten zakres. Takie pomocne w praktyce sądowej kryteria to:

- rozmiar i charakter majątku wspólnego,
- wysokość zobowiązania w stosunku do wartości majątku wspólnego,

- doniosłość czynności z punktu widzenia interesu społeczno-gospodarczego rodziny,
- bezpieczeństwo obrotu”.

Sąd Najwyższy podkreślił, że „bezpieczeństwo obrotu, jako kryterium oceny, czy dana czynność mieści się w zakresie zwykłego zarządu, wymaga elastycznego podejścia. Inaczej może bowiem wypadać ocena czynności prawnej przy zastosowaniu tego kryterium w sytuacji, gdy w obrocie będą uczestniczyły dwa równorzędne podmioty, a inaczej gdy dojdzie do nierównowagi, bo jedna strona czynności będzie profesjonalista, drugą stroną zaś podmiot nie mający takiego przymiotu. W takim wypadku, przy czynnościach prawnych o dużej doniosłości z punktu widzenia interesów rodziny lub przy czynnościach polegających na zaciąganiu wysokich zobowiązań pieniężnych, należy wymagać od profesjonalisty szczególnej rozwagi i brania pod uwagę powszechnie uznanych ograniczeń w dysponowaniu prawami majątkowymi przez osoby pozostające w związkach małżeńskich”. Na powyższe zwrócił także uwagę Sąd Najwyższy w uchwale z 5 maja 1993 r., III CZP 52/93 (OSNCP 1993, nr 12, poz. 218).

Mimo bogatego dorobku orzecznictwa, w praktyce nadal pojawiają się rozmaite wątpliwości co do zakresu przedmiotowego omawianych pojęć. Pojęcia te są bowiem klauzulami generalnymi, które w istocie nie sprzyjają pewności obrotu gospodarczego. Zgłaszane są nawet postulaty sprecyzowania katalogu czynności przekraczających zwykły zarząd majątkiem wspólnym²⁷. Nie wydaje się jednak, aby konieczne były tak daleko idące zmiany. Skatalogowanie czynności przekraczających zwykły zarząd majątkiem wspólnym z pewnością sprzyjać będzie bezpieczeństwu obrotu, jednak może prowadzić do pokrzywdzenia rodziny. Ocena, czy dana czynność przekracza zwykły zarząd, zależy od sytuacji finansowo-majątkowej konkretnej rodziny. W ewentualnym katalogu takich czynności mogą nie znaleźć się takie, które dla danej rodziny z uwagi na jej sytuację finansową z pewnością są czynnościami przekraczającymi zwykły zarząd. I odwrotnie, niektóre czynności z takiego katalogu w innej rodzinie mogą hamować prowadzenie działalności gospodarczej bądź inwestycyjnej poprzez istnienie wymogu zgody

²⁷ A. Dyoniak, Odpowiedzialność za długi przy prowadzeniu działalności gospodarczej, Rejent 1995, nr 6, str. 35 i 53.

obojga małżonków na taką czynność. Bogate orzecznictwo Sądu Najwyższego dostarcza wielu wskazówek interpretacyjnych, a w praktyce - jak wskazywałam wyżej - wykształciły się zwyczaje uzyskiwania zgody obojga małżonków na czynności, które z pewnością znalazłyby się w postulowanym katalogu.

3.3.2. Umowa o zarząd majątkiem wspólnym

Natomiast - moim zdaniem - powinien zostać rozpatrzony bliżej postulat de lege ferenda zgłaszany m.in. przez A. Dyoniaka²⁸ dotyczący wprowadzenia możliwości regulowania w drodze małżeńskiej umowy majątkowej kwestii zarządu majątkiem wspólnym, zwłaszcza w przypadku gdy jeden z małżonków samodzielnie prowadzi działalność gospodarczą. Możliwość umownej regulacji zarządu majątkiem wspólnym w ramach ustroju wspólności nie jest nowym pomysłem. korzysta z niej wiele państw, m.in.: Włochy, Niemcy, Francja. Przedmiotem omawianej umowy mogłoby być wskazanie małżonka uprawnionego do samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym w ramach prowadzonej działalności gospodarczej. Nie musiałoby to oznaczać całkowitego wykluczenia drugiego małżonka od wpływu na zarządzanie majątkiem wspólnym. Drugi małżonek mógłby mieć zagwarantowane w umowie prawo wyrażania zgody na enumeratywnie wyliczone czynności, np. na czynności rozporządzające lub zobowiązujące do rozporządzenia przedmiotem bądź prawem o wartości przekraczającej określoną kwotę albo na rozporządzające lub zobowiązujące do rozporządzenia czynności dotyczące określonych przedmiotów majątkowych lub praw. Takie umowne ścisłe określenie czynności zarządu majątkiem wspólnym dokonywanych w ramach działalności gospodarczej a wymagających zgody współmałżonka, nie byłoby narażone na zarzuty wysuwane przez przeciwników skatalogowania w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym czynności przekraczających zwykły zarząd majątkiem wspólnym²⁹. Dotyczyłoby bowiem sytuacji finansowo-majątkowej konkretnej rodziny. Ponadto umowa między małżonkami mogłaby być w każdej chwili zmieniona. Powierzenie przez małżonków w drodze umowy, zarządu majątkiem wspólnym związanego z prowadzeniem

²⁸ A. Dyoniak, Prowadzenie działalności gospodarczej a umowna zmiana ustawowego ustroju majątkowego małżeńskiego, Rejent 1995, nr 2, str. 18-21.

²⁹ Była o tym mowa w pkt. 3.3.1. „Definicje pojęć”.

działalności gospodarczej, wykluczyłoby na przyszłość spory dotyczące braku zgody małżonka niezaangażowanego w prowadzenie działalności gospodarczej na czynności przekraczające zakres zwykłego zarządu majątkiem wspólnym związane z prowadzeniem działalności przez drugiego z małżonków. W konsekwencji taka regulacja przyczyniłaby się do poprawy pewności obrotu gospodarczego.

3.4. Odpowiedzialność za zobowiązania wynikające z działalności gospodarczej

3.4.1. Odpowiedzialność z majątku wspólnego jako konsekwencja bezudziałowego charakteru tego majątku

Za zobowiązania związane z prowadzoną działalnością gospodarczą - zgodnie z art. 41 § 1 k.r.o. - odpowiedzialność ponosi małżonek prowadzący działalność gospodarczą ze swojego majątku odrębnego oraz oboje małżonkowie z majątku wspólnego. Odpowiedzialność ta jest niezależna od źródła pochodzenia środków majątkowych przeznaczonych na działalność. Jedynie wierzytelności powstałe przed powstaniem wspólności ustawowej albo dotyczące odrębnego majątku małżonka prowadzącego działalność gospodarczą, podlegają zaspokojeniu z majątku odrębnego dłużnika oraz z wynagrodzenia za pracę lub za inne usługi świadczone osobiście przez dłużnika, jak również z korzyści uzyskanych przez dłużnika z jego praw autorskich twórcy, praw twórcy wynalazku, wzoru lub projektu racjonalizatorskiego (art. 41 § 2 k.r.o.).

Przedstawiona zasada odpowiedzialności jest bezpośrednią konsekwencją bezudziałowego charakteru majątku wspólnego małżonków. Zgodnie z art. 41 § 4 k.r.o., wierzyciel małżonka nie może w czasie trwania wspólności ustawowej żądać zaspokojenia z udziału, który w razie ustania wspólności przypadnie temu małżonkowi w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku. Tak ukształtowana odpowiedzialność jest również konsekwencją zasady, iż wszelkie dochody małżonków z ich majątków odrębnych i majątku wspólnego, wynagrodzenie za pracę lub inne usługi oraz przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej, stanowią dorobek obojga małżonków (art. 32 k.r.o.).

W przypadku gdy dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, tak ukształtowana odpowiedzialność za zobowiązania, może w praktyce z różnych powodów okazać się krzywdząca dla małżonka dłużnika. Prawo stwarza więc dodatkowe instrumenty w celu ochrony ogólnie rozumianego interesu rodziny. Będą nimi środki przewidziane w art. 24, 39 i 40 k.r.o. omówione w punkcie pt. „Powiązania między prowadzeniem działalności gospodarczej a majątkiem wspólnym małżonków. Pochodzenie wkładu”. A ponadto będą nimi środki z art. 41 § 3, 47 i 52 k.r.o., których charakterystykę przedstawiam poniżej.

3.4.2. Ograniczenie lub wyłączenie możliwości zaspokojenia z majątku wspólnego małżonków

Zrównoważeniem zasady z art. 41 § 1 k.r.o. jest instytucja przewidziana w § 3 tego samego artykułu mająca na celu ochronę uzasadnionych interesów małżonka dłużnika, który odpowiada niejako za „cudze” zobowiązania. Sąd może ograniczyć lub wyłączyć możliwość zaspokojenia się z majątku wspólnego przez wierzyciela, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, jeśli ze względu na charakter wierzytelności albo stopień przyczynienia się małżonka będącego dłużnikiem do powstania majątku wspólnego - zaspokojenie z majątku wspólnego byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego³⁰. Małżonek dłużnika może wystąpić z powyższym żądaniem:

- 1) w procesie przeciwko małżonkom bądź małżonkowi dłużnika - art. 319 k.p.c.;
- 2) w postępowaniu o nadanie tytułowi egzekucyjnemu wydanemu przeciwko dłużnikowi klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi dłużnika - art. 787 k.p.c.;
- 3) w skardze na czynności komornika, który dokonał zajęcia przedmiotów stanowiących majątek wspólny małżonków na podstawie tytułu wykonawczego wydanego jedynie przeciwko dłużnikowi - art. 767¹ k.p.c.;

³⁰ Obszerny komentarz do art. 41 k.r.o. znajduje się w: Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem pod redakcją J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1993, str. 248-263; J. Gajda, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 1999, str. 141-150.

- 4) w procesie przeciwko masie upadłości w postępowaniu upadłościowym - art. 30 i 31 w związku z art. 60 pr. up.³¹

Przedmiotowy przepis - art. 41 § 3 k.r.o. - zawiera klauzule generalne, dzięki którym sąd posiada pewien luz decyzyjny przy rozstrzyganiu konkretnej sprawy.

Ad 1) Zgodnie z art. 319 k.p.c. jeśli pozwany ponosi odpowiedzialność z określonych przedmiotów majątkowych albo do wysokości ich wartości, sąd może, nie wymieniając tych przedmiotów ani ich wartości, uwzględnić powództwo zastrzegając pozwanemu prawo do powołania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie odpowiedzialności. Skoro wierzyciel małżonka prowadzącego działalność gospodarczą pozwie oprócz swego dłużnika również jego współmałżonka albo też pozwie wyłącznie współmałżonka dłużnika jako ponoszącego odpowiedzialność z majątku wspólnego małżonków (na podstawie art. 41 § 1 k.r.o.), ten ostatni może wystąpić w toku procesu z zarzutem z art. 41 § 3 k.r.o. Sąd uwzględniając zarzut małżonka dłużnika dotyczący **ograniczenia jego odpowiedzialności z majątku wspólnego**, orzeka o ograniczeniu odpowiedzialności małżonka dłużnika do majątku wspólnego z dodatkowym ograniczeniem tej odpowiedzialności wynikającym z uwzględnienia zarzutu z art. 41 § 3 k.r.o. Zastrzeżenie ograniczenia odpowiedzialności małżonka dłużnika już na etapie procesu istotne jest z uwagi na art. 837 k.p.c., który stanowi, iż dłużnik może powoływać się na ograniczenie odpowiedzialności tylko wówczas, gdy ograniczenie to zostało zastrzeżone w tytule wykonawczym³². Jeśli natomiast sąd uwzględni zarzut małżonka dłużnika dotyczący **wyłączenia jego odpowiedzialności z majątku wspólnego**, odda powództwo przeciwko małżonkowi dłużnika. W przypadku nieuwzględnienia zarzutu małżonka dłużnika z art. 41 § 3 k.r.o., sąd jedynie ogólnie zastrzega w wyroku o możliwości powoływania się w toku postępowania egzekucyjnego przez małżonka dłużnika na **ograniczenie odpowiedzialności do majątku wspólnego**³³.

³¹ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 24 października 1934 r. - Prawo upadłościowe (tekst jedn.: Dz.U. z 1991 r., Nr 118, poz. 512 ze zm.).

³² Por. M. Jędrzejewska w: Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego pod redakcją T. Erecińskiego, Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Tom I, Warszawa 1997, str. 471.

³³ Por. M. Jędrzejewska w: Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego pod redakcją T. Erecińskiego, Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Tom I, Warszawa 1997, str. 471.

Ad 2) Artykuł 787 k.p.c. stanowi, iż tytułowi egzekucyjnemu, wydanemu przeciwko osobie pozostającej w związku małżeńskim, sąd nada klauzulę wykonalności także przeciwko jej małżonkowi, z ograniczeniem jednak jego odpowiedzialności do majątku objętego wspólnością majątkową. Przed nadaniem klauzuli wykonalności sąd wysłucha małżonka dłużnika. Na jego wniosek orzeka również o ograniczeniu lub wyłączeniu możliwości zaspokojenia się przez wierzyciela z majątku wspólnego.

Z powyższego wynika, iż o ile wierzyciel wytoczył powództwo i uzyskał tytuł egzekucyjny przeciwko dłużnikowi pozostającemu w związku małżeńskim, sąd nada klauzulę wykonalności także przeciwko małżonkowi dłużnika z ograniczeniem jednak jego odpowiedzialności do majątku wspólnego. Warunkiem nadania takiej klauzuli jest pozostawanie w związku małżeńskim przez dłużnika w chwili wydania tytułu egzekucyjnego oraz z w chwili nadania klauzuli wykonalności (postanowienie SN z 8 czerwca 1967 r., I Cz 18/67, OSNC 1968, nr 2, poz. 22; postanowienie SN z 8 czerwca 1974 r., III CRN 127/74, OSNCP 1975, nr 6, poz. 97; postanowienie SN z 7 czerwca 1996 r., I PKN 4/96, OSNAP 1997, nr 11, poz. 95). Drugą przesłanką nadania klauzuli wykonalności w trybie art. 787 k.p.c. jest pozostawanie przez małżonków w ustroju wspólności majątkowej.

W postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi dłużnika sąd ma obowiązek wysłuchać takiego małżonka. W przeciwnym wypadku małżonek ma podstawę do zaskarżenia postanowienia sądu o nadaniu klauzuli wykonalności na podstawie art. 795 k.p.c., o ile z własnej winy nie skorzystał z wysłuchania³⁴.

Sąd powinien pouczyć małżonka dłużnika o możliwości wystąpienia z zarzutem z art. 41 § 3 k.r.o., jeśli ten z wnioskiem takim nie występuje. Wystąpienie z powyższym wnioskiem wymaga wyznaczenia rozprawy celem przeprowadzenia postępowania dowodowego. Postępowanie dowodowe konieczne jest również w przypadku żądania przez małżonka dłużnika oddalenia wniosku w związku z umowną

³⁴ E. Holewińska-Łapińska, Ochrona interesów małżonka dłużnika w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności przeciwko osobie pozostającej w związku małżeńskim, Przegląd Sądowy 1999, nr 5, str. 33.

rozdzielnością majątkową. Sąd musi wówczas zbadać, czy okoliczność powyższa była drugiej stronie wiadoma (art. 47 § 2 k.r.o.)³⁵.

Ad 3) Jeśli komornik na podstawie tytułu wykonawczego wydanego jedynie przeciwko dłużnikowi dokonał zajęcia przedmiotów, stanowiących majątek wspólny dłużnika i jego małżonka, sąd w razie złożenia na tę czynność skargi przez małżonka dłużnika oraz podniesienia zarzutu z art. 41 § 3 k.r.o. orzeka również po przeprowadzeniu rozprawy o ograniczeniu lub wyłączeniu możliwości zaspokojenia się przez wierzyciela z majątku wspólnego. Wprowadzenie art. 767¹ k.p.c. wywołało w judykaturze dyskusję na temat dopuszczalności zajęcia ruchomości znajdujących się we władaniu dłużnika a jednocześnie wchodzących w skład majątku wspólnego dłużnika i jego małżonka bez konieczności nadania tytułowi egzekucyjnemu wydanemu przeciwko dłużnikowi klauzuli wykonalności także przeciwko jego małżonkowi w trybie art. 787 § 1 k.p.c. Odsyłając do orzecznictwa i literatury³⁶ stwierdzić należy, iż art. 767¹ k.p.c. nie wprowadził żadnych zmian odnośnie do podstaw egzekucji z majątku wspólnego małżonków. Poszerzył jedynie kompetencje sądu rejonowego rozpatrującego skargę na czynności komornika o obowiązek merytorycznego rozstrzygnięcia w przypadku wniesienia przez małżonka dłużnika zarzutów na podstawie art. 41 § 3 k.r.o. Wydaje się, iż wprowadzenie elementów materialno-prawnych do postępowania egzekucyjnego, które z natury jest uproszczone może w praktyce sprzyjać przewlekłości tego postępowania. Aczkolwiek teoretycznie omawiany przepis harmonizuje z innymi przepisami przewidującymi możliwość podnoszenia zarzutów z art. 41 § 3 k.r.o.

Ad 4) Małżonek upadłego może żądać wyłączenia rzeczy zaliczonych do masy upadłościowej, jeśli stosowanie do przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, istnieją podstawy do ograniczenia odpowiedzialności z majątku wspólnego (art. 30 zd. 2 pr. up.). Powyższe żądanie rozpoznaje sędzia-komisarz po wysłuchaniu

³⁵ E. Holewińska-Łapińska, Ochrona interesów małżonka dłużnika w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności przeciwko osobie pozostającej w związku małżeńskim, Przegląd Sądowy 1999 nr 5, str. 33. Obszerne omówienie problematyki podnoszenia zarzutów merytorycznych w postępowaniu z art. 787 k.p.c. zawiera artykuł J. Turka, Postępowanie klauzulowe z art. 787 k.p.c., Monitor Prawniczy 2001, nr 3, str. 147 i nast.

³⁶ Zob. uchwała z 30 czerwca 1987 r. wydana w składzie 7 sędziów, III CZP 41/86 (OSP 1988, nr 7-8, poz. 166); K. Korzan, Czy do egzekucji z majątku wspólnego wystarczy tytuł wykonawczy przeciwko jednemu z małżonków?, Rejent 1996, nr 2; A. Cudak, Skarga na czynności komornika w świetle art. 767¹ k.p.c., Przegląd Sądowy 1997, nr 4.

syndyka. Na postanowienie oddalające żądanie nie przysługuje zażalenie, ale istnieje możliwość wytoczenia powództwa przeciwko masie upadłości (art. 31 § 1 i 3 pr. up.). Zgodnie natomiast z art. 60 pr. up., po ogłoszeniu upadłości postępowanie sądowe dotyczące mienia wchodzącego w skład masy upadłościowej może być wszczęte i prowadzone przeciwko syndykowi. W praktyce cyt. przepisy, stanowiące dopełnienie regulacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz Kodeksu postępowania cywilnego, wywołują szereg wątpliwości interpretacyjnych. Powstaje np. pytanie czy okoliczności stanowiące podstawę do ograniczenia lub wyłączenia pewnych przedmiotów z masy upadłościowej na podstawie art. 41 § 3 k.r.o. muszą dotyczyć wszystkich wierzycieli upadłego? Wydaje się, że tak. W przeciwnym wypadku pozytywne rozpatrzenie wniosku z art. 41 § 3 k.r.o. w stosunku do jednego lub kilku wierzycieli upadłego spowoduje powstanie masy upadłościowej, która będzie różniła się składem w zależności od tego, kto jest wierzycielem. Nie mniej takie rozwiązanie jest w pewnym stopniu uprzywilejowaniem tych wierzycieli upadłego, którzy w postępowaniu singularnym nie mogliby zostać zaspokojeni z pewnych składników majątku wspólnego małżonków³⁷.

Sąd Najwyższy wielokrotnie podkreślał znaczenie art. 41 § 3 k.r.o. W wyroku z 22 listopada 1994 r., II CRN 131/94 (OSNC 1995, nr 4, poz. 69), wskazał na możliwość stosowania przede wszystkim instytucji z art. 41 § 3 k.r.o. zamiast występowania od razu z radykalnym żądaniem z art. 52 k.r.o. w sytuacji, gdy ważnym powodem zniesienia wspólności byłby jedynie określony dług zaciągnięty przez jednego z małżonków. Sąd Najwyższy zalecił m.in.: „jeśli (...) małżonek dłużnika żądanie zniesienia wspólności małżeńskiej z datą wsteczną uzasadnia potrzebą obrony przed konkretnym długiem drugiego z małżonków, a brak innych powodów w rozumieniu art. 52 § 1 k.r.o. do takiego zniesienia, sąd przy ocenie zasadności powództwa powinien uwzględnić również przesłanki wymienione w art. 41 § 3 k.r.o. Ma to miejsce szczególnie wówczas, gdy małżonek dłużnika w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności nie zgłaszał zarzutów z art. 41 § 3 k.r.o. lub postępowanie takie jeszcze się nie toczyło”. W innym wyroku z 24 maja 1994 r. (I CRN 661/94, OSP 1995, nr 4, poz. 96), w sprawie o zniesienie wspólności małżeńskiej na podstawie art. 52 k.r.o., Sąd Najwyższy wskazał na obowiązek sądu zbadania czy w

³⁷ Więcej na ten temat: F. Zoll, Niektóre zagadnienia związane z majątkowymi stosunkami małżeńskimi w postępowaniu upadłościowym, Przegląd Prawa Handlowego 1998, nr 8.

wystarczającym stopniu interes rodziny nie mógłby być chroniony przez zastosowanie art. 41 § 3 k.r.o. bez potrzeby sięgania do instytucji z art. 52 k.r.o. Pozwanym w tej sprawie był małżonek prowadzący działalność gospodarczą, w związku z którą zaciągnął dług w wysokości przekraczającej 134 mln zł. Żona pozwanego będąca powódką w sprawie twierdziła, że pozwany bez jej zgody podejmował decyzje finansowe i obciążał majątek wspólny długami, co Sąd Rejonowy znosząc wspólność między małżonkami uznał za udowodnione i potraktował jako ważny powód zniesienia wspólności. W uchwale z 9 czerwca 1976, III CZP 46/75 Sąd Najwyższy podkreślił konieczność uwzględniania przy stosowaniu art. 41 § 3 k.r.o. sytuacji życiowej dłużnika, jego małżonka i rodziny, ale też warunków osobistych, rodzinnych i majątkowych wierzyciela.

Niestety, w praktyce omawiany przepis jest niezwykle rzadko stosowany. Powyższe potwierdzają badania akt sądowych z 1997 r. o nadanie klauzuli wykonalności na podstawie art. 787 k.p.c. przeprowadzone przez E. Holewińską-Łapińską w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 1998 r.³⁸ Warto przybliżyć niektóre dane wynikające z tegoż badania. W 48,8% spraw „zobowiązanie, z którego wynikało egzekwowane świadczenie, było w sposób bezpośredni (np. zaległe składki ZUS) lub pośredni (np. umowa poręczenia długu z poddostawcą) związane z prowadzeniem działalności gospodarczej przez dłużnika. Małżonek dłużnika nie uczestniczył w tej działalności. W większości tych spraw była to działalność na niewielką skalę np. handel obwoźny, punkt gastronomiczny, usługi hydrauliczne, malarskie, przewozowe”. Jedynie w 3,3% zbadanych spraw zastosowany został środek z art. 41 § 3 k.r.o. „W sprawach, w których został zastosowany, udowodniono brak przyczynienia się małżonka będącego dłużnikiem do powstania tego składnika majątku wspólnego, którego dotyczyło wyłączenie, a składnikiem było prawo do mieszkania zajmowanego przez rodzinę dłużnika nabyte przy znacznym nakładzie z majątku odrębnego małżonka dłużnika (np. ze środków uzyskanych z darowizny). W jednej tylko sprawie sąd pouczył żonę dłużnika o możliwości złożenia wniosku z art. 41 § 3 k.r.o., ale nie skorzystała ona z tego prawa. Dług w tym przypadku nie był związany z prowadzoną działalnością gospodarczą przez dłużnika, ale wynikał z czynu niedozwolonego dokonanego przez dłużnika. W jednej ze spraw sąd wyłączył odpowiedzialność z

³⁸ E. Holewińska-Łapińska, Ochrona interesów małżonka dłużnika w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności przeciwko osobie pozostającej w związku małżeńskim, Przegląd Sądowy 1999, nr 5.

nieruchomości wspólnej zabudowanej domem, w którym mieszkała rodzina dłużnika, mimo że nieruchomość została nabyta z majątku dorobkowego, a wierzytelność powstała w związku z działalnością gospodarczą dłużnika, która stanowiła jedno ze źródeł utrzymania rodziny”. Zdaniem E. Holewińskiej-Łapińskiej można przypuszczać, że motywem takiego rozstrzygnięcia sądu było przeświadczenie, iż pozostały majątek dłużnika wystarczy do zaspokojenia wierzyciela. Oparcie rozstrzygnięcia na art. 41 § 3 k.r.o. nie zostało przez sąd uzasadnione. „W większości spraw sytuacja majątkowa dłużników i ich rodzin była zła. Egzekucja z majątku wspólnego godziła w interesy rodziny, stawiając ją w bardzo trudnej sytuacji. W świetle zgromadzonego materiału dowodowego nie zachodziły jednak warunki umożliwiające zastosowanie art. 41 § 3 k.r.o.”. Warto jednakże dodać, że w 50,4% spraw stanowisko małżonka dłużnika nie zostało - z różnych przyczyn - w ogóle ustalone. Zdaniem E. Holewińskiej-Łapińskiej badanie wykazało, iż w praktyce art. 41 § 3 k.r.o. jest stosowany wyjątkowo i nie spełnia roli przypisywanej mu w literaturze i orzecznictwie Sądu Najwyższego³⁹.

Aczkolwiek powyższym badaniem objęto sprawy dotyczące nadania klauzuli wykonalności na podstawie art. 787 k.p.c., to wydaje się, iż podobna praktyka ma miejsce w innych przypadkach, w których możliwe jest zastosowanie art. 41 § 3 k.r.o. Praktyka powyższa nie uległa w tym zakresie zmianie, co potwierdzają wnioski z badań akt sądowych z 1993 r. przeprowadzonych przez A. Dyonika⁴⁰. Okazało się, iż wśród 51 przeglądanych spraw nie było żadnej, w której sąd ustaliłby czy wcześniej toczyło się postępowanie o wyłączenie albo ograniczenie odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązania. Warto zaznaczyć, że istotnym rezultatem badań było stwierdzenie ścisłego związku pomiędzy występowaniem z powództwem o zniesienie wspólności majątkowej a prowadzeniem działalności gospodarczej - 70% zbadanych spraw⁴¹.

³⁹ Dokładne wyniki badań opublikowane zostały w: E. Holewińska-Łapińska, Ochrona interesów małżonka dłużnika w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności przeciwko osobie pozostającej w związku małżeńskim, Przegląd Sądowy 1999, nr 5.

⁴⁰ Projekt badawczy nr 1 P III 002 06 pt. „Wybór optymalnego ustroju majątkowego małżeńskiego w warunkach polskiej gospodarki rynkowej” finansowanego przez Komitet Badań Naukowych w latach 1994-1996.

⁴¹ Należy jednak zwrócić uwagę, iż badaniem objęto jedynie sprawy z okręgu Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu, co może nie pozostawać bez wpływu na wyniki badania. Patrz: A. Dyoniak, Odpowiedzialność za długi przy prowadzeniu działalności gospodarczej, Rejent 1995, nr 6, str. 38-40.

3.4.3. Umowna zmiana ustroju majątkowego małżonków

Przez zawarcie małżeńskiej umowy majątkowej na podstawie art. 47 k.r.o., małżonkowie mogą w pewien sposób ograniczyć skutki uregulowanej w art. 41 § 1 k.r.o. odpowiedzialności za swoje zobowiązania. Artykuł 47 § 1 k.r.o. przewiduje bowiem możliwość zawarcia przez małżonków, w formie aktu notarialnego, umowy rozszerzającej, ograniczającej lub wyłączającej wspólność ustawową. Umowa taka może zostać zawarta również przed zawarciem małżeństwa. Ograniczenie bądź wyłączenie pewnych praw majątkowych ze wspólności i przeniesienie ich do majątku odrębnego małżonka, który nie prowadzi działalności gospodarczej, pozwala na wyeliminowanie ryzyka ewentualnej egzekucji z takich praw, zobowiązań zaciągniętych w związku z prowadzeniem działalności przez drugiego z małżonków.

Potwierdził to Sąd Najwyższy w wyroku z 15 listopada 1995, I CRN 170/95 (OSNC 1996, nr 3, poz. 45). W powyższej sprawie powódka wystąpiła w pozwie z 7 września 1993 r. z żądaniem zniesienia z dniem 1 sierpnia 1991 r. wspólności majątkowej między powódką i jej pozwanym małżonkiem. Żądanie uzasadniła zaistnieniem ważnego powodu zniesienia wspólności w dacie 1 sierpnia 1991 r., w której pozwany przystąpił do spółki cywilnej co w przyszłości mogło obciążyć wspólny majątek małżonków egzekucją zobowiązań wynikających z działalności gospodarczej pozwanego w ramach spółki cywilnej. Pozwany uznał żądanie pozwu w całości. Sąd Wojewódzki uwzględnił powództwo. Dopiero Sąd Najwyższy uchylił wyrok na skutek rewizji nadzwyczajnej Ministra Sprawiedliwości i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu właściwemu w sprawie. W uzasadnieniu podkreślił, iż „(...) nic nie stoi na przeszkodzie, aby małżonkowie prowadzący działalność gospodarczą wyłączyli umownie wspólność majątkową (art. 47 k.r.o.), jeśli żywią obawę, że majątek dorobkowy dozna poważnego uszczerbku w razie niepowodzenia”.

W praktyce umowy majątkowe między małżonkami zdarzają się dość rzadko aczkolwiek coraz częściej. Badania w powyższym zakresie przeprowadzone przez A. Dyoniak potwierdzają przedstawioną hipotezę. Poniżej przedstawiono wyniki badania.

W 1966 roku zawarto 384 umowy;
w 1978 roku zawarto 688 umów;
w 1979 roku zawarto 695 umów.

Część z tych umów dotyczyła konkretnego przedmiotu majątkowego, nie była więc *stricte* małżeńską umową majątkową traktującą ogólnie o wyłączeniu pewnej kategorii praw majątkowych z majątku wspólnego małżonków.

Dane z lat późniejszych - okresu przemian ustrojowych - wskazują na zwiększenie zainteresowania przedmiotowymi umowami.

W 1988 roku zawarto 2165 umów;
W 1993 roku zawarto 6445 umów.

Niestety podczas badań nie udało się ustalić, ile z powyższych umów miało związek z prowadzeniem przez jednego z małżonków działalności gospodarczej⁴².

W doktrynie przyjmuje się, iż słabością normatywnego rozwiązania dotyczącego zawierania małżeńskich umów majątkowych jest:

- a) ograniczona skuteczność takich umów względem osób trzecich;
- b) ograniczony zakres dopuszczalnych regulacji w takich umowach.

Ad a) Zgodnie z art. 47 § 2 k.r.o. małżonkowie mogą powoływać się względem osób trzecich na rozszerzenie, ograniczenie lub wyłączenie wspólności tylko wtedy, gdy zawarcie przez nich umowy majątkowej oraz jej rodzaj były tym osobom wiadome. Cytowany przepis w istotny sposób ogranicza zastosowanie instytucji umownej regulacji majątkowych stosunków małżeńskich. Aczkolwiek jego niepopularność - jak wynika z badań przeprowadzonych przez E. Holewińską-Łapińską w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 1998 roku dotyczących funkcjonowania art. 52 k.r.o.⁴³ - praktyka tłumaczy przede wszystkim niską kulturą prawną społeczeństwa. W 80% zbadanych przez E. Holewińską-Łapińską spraw strony wyraziły wolę ustania

⁴² A. Dyoniak, Prowadzenie działalności gospodarczej a umowna zmiana ustawowego ustroju majątkowego małżeńskiego, Rejent 1995, nr 2, str. 13-15.

⁴³ E. Holewińska-Łapińska, Badanie dotyczące stosowania art. 52 k.r.o., oprac: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości Warszawa 1998; częściowo opracowanie powyższe zostało opublikowane w: Jurysta 1998, nr 10-11 w artykule pt. Zniesienie małżeńskiej wspólności majątkowej (art. 52 k.r.o.).

wspólności majątkowej, przy czym aż w blisko 60% zbadanych spraw małżonkowie uczynili to zgodnie zarówno co do zasady, jak i uzasadnienia. Zdaniem E. Holewińskiej-Łapińskiej z materiału dowodowego wynikało, iż co najmniej w części tych spraw możliwe byłoby zawarcie małżeńskiej umowy majątkowej w formie aktu notarialnego. W niewielu sprawach, w których sąd zwrócił uwagę stronom na możliwość zawarcia małżeńskiej umowy majątkowej, strony przyznały, iż nie wiedziały o istnieniu takiej instytucji. Według E. Holewińskiej-Łapińskiej powyższe wyjaśnienie stron zdawało się być wiarygodne z uwagi na ich poziom wykształcenia i „sposób prowadzenia sprawy”. Nie wykluczyła ona również, iż powodem zdecydowania się stron na sądowe zniesienie wspólności zamiast umownego mógł być aspekt finansowy. Strony - zwłaszcza w sprawach, w których strona powodowa występowała o zwolnienie od kosztów sądowych - mogły uznać, że rozwiązanie wspólności przez sąd będzie tańsze od sporządzenia aktu notarialnego. Podkreślić trzeba, że tylko w jednej (ze 135 badanych spraw) w uzasadnieniu pozwu sporządzonego przez adwokata jako jeden z motywów zwrócenia się do sądu, strona podała ograniczoną skuteczność umowy wyłączającej wspólność wobec osób trzecich⁴⁴.

Być może nowa regulacja - dotycząca obowiązku ujawniania w rejestrze przedsiębiorców niektórych danych odnoszących się do regulacji małżeńskich stosunków majątkowych - wprowadzona przez ustawę o Krajowym Rejestrze Sądowym (zwaną dalej: ustawą o KRS)⁴⁵, przyczyni się do wzrostu zainteresowania instytucją z art. 47 k.r.o. Zgodnie z art. 38 pkt 2 ustawy o KRS, osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą obowiązana jest m.in. do zgłoszenia do rejestru przedsiębiorców informacji o pozostawaniu w związku małżeńskim, o zawarciu małżeńskiej umowy majątkowej oraz o ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami. Identyczne informacje podlegają zgłoszeniu w stosunku do:

- wspólników spółki jawnej (art. 38 pkt 4 b) ustawy o KRS),
- partnerów spółki partnerskiej (art. 38 pkt 5 b) ustawy o KRS),
- wspólników spółki komandytowej (art. 38 pkt 6 b) ustawy o KRS),

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. Nr 121, poz. 769 ze zm.).

- komplementariuszy spółki komandytowo-akcyjnej (art. 38 pkt 7 b) ustawy o KRS).

Dzięki obowiązkowi rejestracji w KRS faktu zawarcia majątkowej umowy między małżonkami, w pewnym stopniu wyeliminowane zostaje ryzyko nieznanomości tego faktu przez kontrahentów przedsiębiorcy, co wyklucza w zasadzie ujemne skutki - dla małżonka podmiotu wpisanego do Rejestru - w przypadku powołania się przez kontrahenta przedsiębiorcy na art. 47 § 2 k.r.o. Dla potencjalnego kontrahenta przedsiębiorcy, regulacja z ustawy o KRS, oznacza jednak obowiązek każdorazowego sprawdzenia przedmiotowych informacji w rejestrze przedsiębiorców, w celu uniknięcia negatywnych konsekwencji swojej niewiedzy o zawarciu umowy majątkowej przez podmiot wpisany do Rejestru i jego małżonka. Kontrahent przedsiębiorcy nie będzie bowiem mógł skutecznie powoływać się na niewiedzę o przedmiotowej umowie, ze względu na przepisy o jawności i domniemaniu prawdziwości wpisanych danych do Krajowego Rejestru Sądowego (art. 8, 10 i 17 ustawy o KRS). Jednak jeśli dane wpisano do Rejestru niezgodnie ze zgłoszeniem podmiotu lub bez tego zgłoszenia, podmiot ten nie może zasłaniać się wobec osoby trzeciej działającej w dobrej wierze zarzutem, że dane te są nieprawdziwe, jeśli zaniedbał wystąpić niezwłocznie z wnioskiem o sprostowanie, uzupełnienie lub wykreślenie wpisu (art. 17 ust. 2 ustawy o KRS).

Przypomnieć trzeba, iż wpisy do KRS podlegają **obowiązkowi ogłoszenia** w Monitorze Sądowym i Gospodarczym, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 13 ust. 1 ustawy o KRS). Ustawa stanowi inaczej w ust. 2 powołanego przepisu stanowiąc, że **nie podlegają ogłoszeniu** wpisy do Rejestru dotyczące wpisanych w nim osób fizycznych wykonujących działalność gospodarczą.

Od **dnia ogłoszenia** w Monitorze Sądowym i Gospodarczym nikt nie może zasłaniać się nieznanomością ogłoszonych wpisów (art. 15 ust. 1 zd. 1 ustawy o KRS). Wyjątek stanowi przypadek, gdy czynność prawna została dokonana przed upływem szesnastego dnia od dnia ogłoszenia. Wówczas podmiot wpisany do Rejestru nie może powoływać się na wpis wobec osoby trzeciej, jeśli ta udowodni, że nie mogła wiedzieć o treści wpisu (art. 15 ust. 1 zd. 2 ustawy o KRS). Jednak nawet w tym przypadku jest to regulacja korzystniejsza dla podmiotu wpisanego do Rejestru i jego małżonka, gdyż ciężar udowodnienia faktu niewiedzy o zawarciu małżeńskiej umowy

majątkowej spoczywa na kontrahencie przedsiębiorcy. Natomiast art. 47 § 2 k.r.o. dowodem znajomości faktu zawarcia przedmiotowej umowy przez kontrahenta przedsiębiorcy ustawodawca obciążył małżonków.

W przypadku rozbieżności między wpisem do Rejestru a ogłoszeniem w Monitorze Sądowym i Gospodarczym obowiązuje wpis w Rejestrze. Jednak osoba trzecia może powoływać się na treść ogłoszenia, chyba że podmiot wpisany do Rejestru udowodni, że osoba trzecia wiedziała o treści wpisu (art. 15 ust. 2 ustawy o KRS).

Jeśli wpis do Rejestru **nie podlega obowiązkowi ogłoszenia** w Monitorze Sądowym i Gospodarczym, to nikt nie może zasłaniać się nieznajomością wpisu w Rejestrze, chyba że mimo zachowania należytej staranności nie mógł wiedzieć o wpisie (art. 16 ustawy o KRS). Na przykład przez długi okres pozostawał za granicą a czynność prawna dokonana została z przyczyn niezależnych od stron natychmiast po jego powrocie do kraju. Podobnie jak w przypadku, o którym mowa w art. 15 ust. 1 zd. 2 ustawy o KRS, ciężar udowodnienia nieznajomości faktu zawarcia małżeńskiej umowy majątkowej wpisany do Rejestru spoczywa na kontrahencie przedsiębiorcy.

Artykuł 18 ustawy o KRS przewiduje odpowiedzialność odszkodowawczą z tytułu zgłoszenia nieprawdziwych danych do Rejestru. Jeśli są to nieprawdziwe dane dotyczące faktu zawarcia małżeńskiej umowy majątkowej, bezpośrednią konsekwencją takiego zgłoszenia będzie wyłączenie możliwości powoływania się przez podmiot wpisany do Rejestru oraz jego małżonka, na fakt zawarcia takiej umowy - art. 47 § 2 k.r.o.

Ad b) W literaturze⁴⁶ wskazuje się na drugą ujemną stronę rozwiązania przyjętego w art. 47 k.r.o. jaką stanowi ograniczony zakres dopuszczalnej regulacji w majątkowych umowach małżeńskich. Przedmiotowa umowa dotyczyć może jedynie przynależności praw do majątków małżonków w czasie trwania umownego ustroju majątkowego. Nie jest dopuszczalne uregulowanie w drodze umowy zarządu majątkiem wspólnym. Taka możliwość - zdaniem niektórych autorów⁴⁷ - z pewnością podniosłaby atrakcyjność instytucji z art. 47 k.r.o. i w konsekwencji przyczyniła się poprawy

⁴⁶ A. Dyoniak, Prowadzenie działalności gospodarczej a umowna zmiana ustawowego ustroju majątkowego małżeńskiego, Rejent 1995, nr 2, str. 18-21.

⁴⁷ Ibidem.

bezpieczeństwa obrotu. Wysuwany postulat - moim zdaniem - zasługuje na aprobatę⁴⁸.

Być może regulacja dotycząca obowiązku rejestrowania w KRS faktu zawarcia majątkowej umowy małżeńskiej i ewentualne rozszerzenie zakresu dopuszczalnych regulacji w takiej umowie uatrakcyjni instytucję z art. 47 k.r.o.

3.4.4. Sądowe zniesienie wspólności majątkowej małżonków

Najbardziej radykalnym i zarazem najczęściej stosowanym środkiem ochrony rodziny przed egzekucją z majątku wspólnego małżonków, zobowiązań zaciągniętych przez jednego z nich, jest instytucja z art. 52 k.r.o. Zgodnie z powołanym przepisem, każdy z małżonków może żądać zniesienia przez sąd wspólności majątkowej (ustawowej lub umownej) pod warunkiem istnienia „ważnych powodów”. W przypadku uwzględnienia powództwa, wspólność ustaje z dniem oznaczonym w wyroku, który ją znosi.

W praktyce, w przypadku zagrożenia majątku wspólnego małżonków egzekucją zobowiązań zaciągniętych w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej przez jednego z małżonków, drugi małżonek występuje z powództwem z art. 52 k.r.o. w celu ochrony majątku wspólnego.

Warto poddać analizie przyczyny, dla których małżonkowie decydują się na sądowe zniesienie wspólności majątkowej zamiast korzystać z innych mniej radykalnych środków, np. przewidzianych przez art. 24, 39, 40, 41 § 3 lub 47 k.r.o. Te ostatnie omówione zostały w punktach poprzedzających aktualnie omawiany. Wskazano wówczas na znikomą praktykę stosowania ww. artykułów.

Wydaje się, iż jest kilka przyczyn, dla których małżonkowie sięgają po najbardziej radykalne rozwiązanie. Zanim przejdę do analizy tych motywów, przytoczę poglądy Sądu Najwyższego w przedstawionym zakresie, gdyż poniekąd u źródeł wadliwej praktyki stosowania art. 52 k.r.o. leży - kształtujące praktykę stosowania prawa - orzecznictwo SN.

⁴⁸ Była o tym mowa w punkcie pt. „Czynności zarządu majątkiem wspólnym związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej”.

W latach 70-tych Sąd Najwyższy konsekwentnie stawiał dobro rodziny jako nadrzędne nad interesami wierzycieli małżonków. W zaleceniach kierunkowych wyrażonych w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75 (OSNCP 1976, nr 9, poz. 184), Sąd stwierdził m.in., iż „zdarza się nawet, że sąd oddała wniosek [o zniesienie wspólności majątkowej - A.K.] z tym uzasadnieniem, że zniesienie wspólności doprowadziłoby do pokrzywdzenia wierzycieli. Jest to wynikiem nieporozumienia intencji ustawodawcy. (...) zniesienie wspólności nie prowadzi do pokrzywdzenia wierzycieli, a jedynie do ograniczenia jego uprzywilejowania, polegającego na tym, że mógł zaspokoić się nie tylko z majątku swego dłużnika, ale z całego majątku wspólnego”.

Przedstawiony pogląd SN znalazł odbicie w praktyce stosowania art. 52 k.r.o. Sądy stosując zalecenia SN, uwzględniały powództwa o zniesienie wspólności majątkowej w sytuacjach zagrożenia egzekucją majątku wspólnego małżonków, biorąc pod uwagę wyłącznie interes małżonków a pomijając zupełnie interes wierzycieli małżonków. Jeśli dodatkowo pozwany małżonek prowadzący działalność gospodarczą uznawał żądanie pozwu, wówczas sąd nie przeprowadzał nawet wnikliwego postępowania dowodowego i nie wyjaśniał motywów postępowania stron. W wielu wyrokach znoszących wspólność, sądy czyniły to z mocą wsteczną, na co przyzywał art. 52 § 2 k.r.o. Taka praktyka w niektórych przypadkach mogła prowadzić do pokrzywdzenia wierzycieli małżonków i do obejścia normy przepisu art. 41 § 1 k.r.o.

Na wadliwie ukształtowaną praktykę stosowania art. 52 k.r.o. zwrócił uwagę Sąd Najwyższy dopiero w latach przemian ustrojowych i gospodarczych w Polsce. Na początku lat 90-tych pojawiły się pierwsze orzeczenia, w których interesy wierzycieli małżonków stawiane były na równi z dobrem rodziny.

Przykładem może być wyrok SN z 24 maja 1994 r., I CRN 61/94 (OSP 1995, nr 4, poz. 96), w którym Sąd wskazał, że „rodzina korzystająca z dochodów związanych z działalnością gospodarczą jednego ze współmałżonków musi też ponosić ujemne skutki takiej działalności. Niepowodzenie współmałżonka w działalności gospodarczej i zamiar uniemożliwienia wierzycielom egzekucji z majątku wspólnego nie mogą stanowić ważnego powodu do zniesienia wspólności majątkowej małżeńskiej w rozumieniu art. 52 § 1 k.r.o.”. W innym wyroku z 15 listopada 1995 r., I

CRN 170/95 (OSNC 1996, nr 3, poz. 45) SN stwierdził, iż również „upatrywanie ważnego powodu [zniesienia wspólności majątkowej - A.K.] w samej możliwości powstania w przyszłości długów związanych z działalnością gospodarczą, podjęta przez jednego z małżonków, podważa sens prawny ustawowego ustroju małżeńskiej wspólności majątkowej. Ustrój ten bowiem zakłada, że zaspokojenia z majątku wspólnego może żądać także wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków (...)”.

W wyroku z 3 lutego 1995 r., II CRN 162/94 (OSNC 1995, nr 6, poz. 100), SN dostrzegł także niebezpieczeństwo naruszenia interesów osób trzecich również poprzez orzekanie przez sądy o zniesieniu wspólności majątkowej między małżonkami z data wsteczną. Sąd ten uznał, że „orzekając o zniesieniu wspólności ustawowej małżeńskiej, sąd musi oceniać, czy istnieją »ważne powody« takiego zniesienia (...). Fakt, że drugi małżonek z tym się godzi, uznając żądanie zniesienia, nie tworzy konstrukcji umownej, czy quasi-umownej, a to z tej przyczyny, że umowny reżim rozdzielności funkcjonuje na odmiennych zasadach. W szczególności jest on bezpieczny dla osób trzecich (przede wszystkim wierzycieli) dlatego, że wywierać może wobec nich skutki prawne tylko wtedy, gdy osoby te znały umowny reżim rozdzielności majątkowej małżonków (art. 47 § 2 k.r.o.). Tymczasem sądowe zniesienie wspólności nie tylko, że wywołuje skutki wobec osób trzecich, ale ponadto skutki te mogą zostać rozciągnięte, czyli cofnięte na dłuższy nawet okres, poprzedzający orzeczenie o zniesieniu wspólności. Jest oczywiste, że może to dotkliwie naruszyć interes wierzycieli każdego z małżonków (...). W tym stanie rzeczy orzeczeniu o zniesieniu małżeńskiej wspólności ustawowej skutek wsteczny powinien być nadawany w sytuacjach rzadkich i wyjątkowych, przy rozważaniu zaś »ważnych powodów« takiego zniesienia sąd musi rozważyć nie tylko interes rodziny, ale także ewentualność pokrzywdzenia wierzycieli każdego z małżonków, których należności powstały w okresie objętym wstecznym działaniem orzeczenia”. Podobnie wypowiedział się SN w wyroku z 11 stycznia 1995 r., II CRN 148/94 (OSNC 1995, nr 4, poz. 70) podkreślając, iż „o zniesieniu wspólności majątkowej małżeńskiej ze skutkiem wstecznym sąd nie może orzec przy całkowitym pominięciu zagrożenia dla interesów osób trzecich”. SN wskazał, że w omawianych przypadkach „interesy wierzycieli są (...) zagrożone w sposób oczywisty, zmniejsza się bowiem, a niekiedy całkiem zanika szansa zaspokojenia ich należności z majątku dłużnika”.

Z badań akt sądowych z 1993 r. (51 spraw) przeprowadzonych przez A. Dyoniaka⁴⁹ dotyczących funkcjonowania art. 52 k.r.o. w praktyce sądowej wynikało, że istnieje ścisły związek pomiędzy występowaniem z powództwem o zniesienie wspólności majątkowej a prowadzeniem działalności gospodarczej. W przeszło 70% przypadków jeden bądź oboje małżonkowie prowadzili działalność gospodarczą. Autor badania zaobserwował także dużą dowolność w określaniu przez sądy daty ustania wspólności. W 98% spraw sąd zniósł wspólność między małżonkami, przy czym w 80% tych spraw uczynił to z datą wsteczną, w wielu sprawach czyniąc to bez uzasadnienia. Trzeba jednak uwzględnić, iż powyższym badaniem objęte zostały sprawy toczące się w jednym sądzie (Sądzie Wojewódzkim w Poznaniu). Ponadto zaledwie w 23,5% zbadanych spraw podaną przez stronę powodową przyczyną uzasadniającą zniesienie wspólności majątkowej było **zagrożenie odpowiedzialnością za długi**. Nie jest też wykluczone, że w innych sprawach doszło do obejścia przepisu art. 41 § 1 k.r.o. skoro aż w 74% spraw, w których sąd zniósł wspólność, orzeczenie oparto na przyznaniu okoliczności faktycznych przez pozwanego. Stąd wniosek o niewyczerpującym ustaleniu stanu faktycznego w postępowaniach dowodowych zbadanych spraw np. sąd tylko wyjątkowo ustalał, czy majątek wspólny jest obciążony odpowiedzialnością za zobowiązania drugiego małżonka (19,6% spraw)⁵⁰.

W zasadzie podobnie wypadły wyniki badania przeprowadzonego w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości przeprowadzone przez E. Holewińską-Łapińską dotyczące funkcjonowania art. 52 k.r.o. w praktyce sądowej a w szczególności weryfikacji hipotezy o wykorzystywaniu tego środka prawnego w celu obchodzenia norm o odpowiedzialności z majątku wspólnego za zobowiązania zaciągnięte przez jednego małżonka⁵¹. Z badań wynikało, iż w 21% spraw „ważny powód” zniesienia wspólności majątkowej stanowiła **odpowiedzialność majątkiem wspólnym**, w sytuacji gdy dłużnikiem był tylko małżonek pozwany, przy czym najczęściej wynikała

⁴⁹ Projekt badawczy nr 1 P III 002 06 pt. „Wybór optymalnego ustroju majątkowego małżeńskiego w warunkach polskiej gospodarki rynkowej” finansowanego przez Komitet Badań Naukowych w latach 1994-1996.

⁵⁰ A. Dyoniak, Odpowiedzialność za długi przy prowadzeniu działalności gospodarczej, Rejent 1995, nr 6, str. 38-40.

⁵¹ E. Holewińska-Łapińska, Badanie dotyczące stosowania art. 52 k.r.o., oprac: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości Warszawa 1998; częściowo opracowanie powyższe zostało opublikowane w: Jurysta 1998, nr 10-11 w artykule pt. Zniesienie małżeńskiej wspólności majątkowej (art. 52 k.r.o.).

ona z zobowiązań będących konsekwencją prowadzenia działalności gospodarczej. Na przykład „nie były opłacane regularnie świadczenia należne ZUS, świadczenia podatkowe, a w przypadku rolników - świadczenie należne z tytułu KRUS. Niektórzy z pozwanych w czasie procesu o zniesienie wspólności nie prowadzili już działalności gospodarczej, ale ciążyły na nich zobowiązania z lat wcześniejszych. O części z tych zobowiązań - według twierdzeń strony powodowej - dowiadywała się ona od komornika, wezwań do zapłaty, oświadczeń wierzycieli. Z akt nie wynikało również, aby małżonek będący powodem w sprawie podejmował działania mające na celu wykazanie, że część czynności prawnych, których stroną był drugi małżonek, przekraczała zakres zwykłego zarządu majątkiem wspólnym i wymagała zgody tego małżonka, który nie był stroną czynności”. W 7% zbadanych spraw strona powodowa uzasadniła żądanie zniesienia wspólności majątkowej **zagrożeniem przyszłymi długami**, jakie mógł zaciągnąć pozwany małżonek w związku z rozpoczęciem prowadzenia działalności gospodarczej⁵².

Warto odnotować, że aż 92% sprawy zakończyły się wyrokiem znoszącym wspólność między małżonkami. W 87% takich wyroków nastąpiło to z dniem wcześniejszym od dnia uprawomocnienia się wyroku, przy czym przeszło 45% takich wyroków znosiło wspólność z datą wcześniejszą od dnia wniesienia pozwu. W niektórych z tych spraw o dacie zniesienia wspólności zdecydowało rozpoczęcie przez jednego z małżonków prowadzenia działalności gospodarczej. Celem zniesienia wspólności majątkowej w tych przypadkach była chęć uchronienia majątku wspólnego przez ewentualną egzekucją zobowiązań wynikających z działalności gospodarczej⁵³.

Zdaniem E. Holewińskiej-Łapińskiej, analiza spraw z 1997 r. o zniesienie wspólności majątkowej nie pozwoliła na weryfikację hipotezy o wykorzystywaniu środka z art. 52 k.r.o. w celu obchodzenia przepisu art. 41 § 1 k.r.o. (w tym: spraw związanych z prowadzeniem przez jednego z małżonków działalności gospodarczej). Jednakże autorka badania, nie wykluczyła, iż w sprawach, w których sądy nie zgromadziły innego materiału dowodowego poza przesłuchaniem stron, mogło dojść do pokrzywdzenia wierzycieli. Postępowanie dowodowe zostało bowiem

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

przeprowadzone wyczerpująco zaledwie w 28% spraw. Ponadto warto przypomnieć - jak o tym była mowa wyżej - iż co piątej sprawie przyczyną ubiegania się o zniesienie wspólności było zaciągnięcie przez pozwanego długu najczęściej w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej i podlegającego zaspokojeniu z majątku wspólnego⁵⁴. Nasuwa się więc wniosek końcowy, że jakkolwiek nie jest typowe dla spraw z art. 52 k.r.o. obchodzenie przepisów o odpowiedzialności za zobowiązania jednego z małżonków z majątku wspólnego, to jednak z pewnością takie sprawy mają miejsce w praktyce orzeczniczej. A najprawdopodobniej chodzi w takich wypadkach o sprawy, w których stan faktyczny został ustalony nieprecyzyjnie co w konsekwencji mogło doprowadzić do pokrzywdzenia wierzycieli małżonków.

⁵⁴ Ibidem.

4. Wnioski

Podsumowując powyższe rozważania stwierdzić należy, że instytucja sądowego zniesienia wspólności majątkowej między małżonkami (art. 52 k.r.o.) w praktyce jest najczęściej wykorzystywanym środkiem ochrony interesów rodziny, w przypadku gdy jeden z małżonków zajmuje się prowadzeniem działalności gospodarczej. W mniejszym stopniu małżonkowie korzystają z umownej zmiany małżeńskiego ustroju majątkowego (art. 47 k.r.o.). Natomiast w zasadzie nie funkcjonują „doraźne” środki prawne takie jak:

- możliwość zwrócenia się do sądu o rozstrzygnięcie w istotnej sprawie rodziny na podstawie art. 24 k.r.o.;
- możliwość zwrócenia się do sądu o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zwykły zarząd majątkiem wspólnym na podstawie art. 39 k.r.o.;
- możliwość zwrócenia się do sądu z żądaniem pozbawienia drugiego małżonka samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym na podstawie art. 40 k.r.o.;
- możliwość sądowego ograniczenia lub wyłączenia zaspokojenia się z majątku wspólnego przez wierzyciela jednego z małżonków, jeśli ze względu na charakter wierzytelności albo stopień przyczynienia się małżonka będącego dłużnikiem do powstania majątku wspólnego - zaspokojenie z majątku wspólnego byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art. 41 § 3 k.r.o.).

Małżonkowie skłonni są samodzielnie rozwiązywać problemy związane z zarządzeniem majątkiem wspólnym. Natomiast drogę sądową wybierają w celu skorzystania z najbardziej radykalnego środka. Nie jest wykluczone, iż ze względu na niską kulturę prawną decydują się na to ostateczne rozwiązanie, nie znając innych możliwości ochrony interesów założonej przez siebie rodziny. Być może też uważają, iż sądowe zniesienie wspólności jest tańsze od umownej zmiany ustroju majątkowego.

W praktyce stosowania najbardziej popularnego środka ochrony interesów majątkowych rodziny, tj. art. 52 k.r.o., dochodzi w wielu wypadkach do pokrzywdzenia wierzycieli małżonków, zwłaszcza gdy orzeczenie o zniesieniu wspólności majątkowej zapada z mocą wsteczną.

Uzasadniony wydaje się więc postulat **nienadużywania** tej instytucji w praktyce orzeczniczej.

Realizacja przedstawionego postulatu wymaga od sądów precyzyjnego ustalania stanu faktycznego w sprawach o sądowe zniesienie wspólności majątkowej, przede wszystkim w sytuacjach, w których strony wyrażają zgodną wolę zniesienia takiej wspólności. Z istoty rzeczy przecież droga sądowego procesu powinna być wykorzystywana w sytuacji istnienia sporu między małżonkami. W przeciwnym przypadku mogą oni umownie ustalić sprawę małżeńskiego ustroju majątkowego.

W postępowaniu dowodowym sąd powinien zwrócić uwagę na fakt, czy majątek wspólny nie jest obciążony odpowiedzialnością za zobowiązania. W takim przypadku, orzeczenie o zniesieniu wspólności z datą wsteczną w szczególności mogłoby uderzać w interesy wierzycieli małżonków.

Nie należy natomiast niejako „z góry” wykluczać możliwości orzekania o zniesieniu wspólności majątkowej z mocą wsteczną. Możliwe bowiem, że z uwagi na przewlekłość postępowania sądowego takie orzeczenie będzie odpowiadało wymogom sprawiedliwego rozstrzygnięcia.

Pożądane wydaje się także zwracanie uwagi przez sądy - stronom procesów o zniesienie wspólności uzasadnionych ochroną majątku wspólnego przed egzekucją zobowiązań jednego z małżonków - na możliwość zastosowania środka z art. 41 § 3 k.r.o. Podobne pouczenie mogłyby sądy stosować w sprawach o nadanie klauzuli wykonalności na podstawie art. 787 § 2 k.p.c.

Realizacja przedstawionych powyżej postulatów, coraz częściej wysuwanych przez przedstawicieli doktryny i praktyki⁵⁵, pozwoliłaby uniknąć kolejnych nowelizacji prawa rodzinnego.

W przypadku gdyby, z różnych przyczyn, nie doszło do wyeliminowania wadliwej praktyki stosowania art. 52 k.r.o., uzasadniona wydaje się propozycja de lege

⁵⁵ A. Jędrzejewska, Spółka osobowa a małżeńska majątkowa wspólność ustawowa, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1996, nr 3; A. Dyoniak, Prowadzenie działalności gospodarczej a umowna zmiana ustawowego ustroju majątkowego małżeńskiego, *Rejent* 1995, nr 2; A. Dyoniak, Odpowiedzialność za długi przy prowadzeniu działalności gospodarczej, *Rejent* 1995, nr 6; H. Mądrzak, Ewolucja zasad odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązania jednego z małżonków a ochrona interesu osób trzecich, *Rejent* 1998, nr 5.

ferenda dotycząca przywrócenia art. 44 k.r.o. sprzed nowelizacji z roku 1975. Przepis ten stanowił, że małżonek, który w czasie trwania wspólności majątkowej ponosił odpowiedzialność za zobowiązania tylko z majątku wspólnego, po ustaniu wspólności był zobowiązany z całego swojego majątku, jednakże do wysokości przypadającego mu udziału w majątku wspólnym. W ten sposób niemożliwym stanie się obchodzenie normy art. 41 § 1 k.r.o.⁵⁶

⁵⁶ H. Mądrzak, Ewolucja zasad odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązania jednego z małżonków a ochrona interesu osób trzecich, Rejent 1998, nr 8, str. 132, 134 i 135.